

БА 61.425

МАСТАЦКАЕ СЛОВА МАСАМ

ЦІШКА ГАРТНЫ

НА НОВЫМ
МЕСЦЫ

Беларускае дзяржаўнае
выдавецтва
Менск - 1930

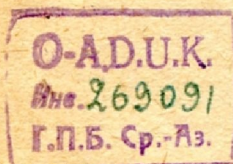
ГПБ Сп. Рэ.

БА 61.425

М А С Т А Ц К А Е С Л О В А — М А С А М

ЦІШКА ГАРТНЫ

НА НОВЫМ МЕСЦЫ

АПОВЕСЬЦЬ

Б 61425

Б

1994 г.

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА
МЕНСК — 1930

25. 04. 2009

Заказ № 808. 5.000 экз. (3 арк.) Галоўлітбел № 1043.

Друкарня Беларускага Дзяржаўнага Выдавецтва.

ЦІШКА ГАРТНЫ

Сапраўднае прозвішча беларускага пісьменьніка Цішкі Гартнага — Зьміцер Тодаравіч Жылуновіч. Нарадзіўся ён 23 кастрычніка 1887 г. ў м. Капылі, у беднай сям'і сялян-чорнарабочых. Ужо з маленства давялося зазнаць яму шмат гора і бяды; з 11 год ён працуе ў якасьці падпаска; потым яго профэсіяй робіцца праца рамесніка-гарбара; даводзілася здабываць сродкі для існаваньня ў бруднай і душнай майстэрні; некалькі год (1908—1912) Гартны вёў вандроўнае жыцьцё, бадзяючыся па розных мясцох Беларусі, вельмі часта пераносячы пакуты беспрацоўя. У 1912 г. пісьменьнік асталяваўся ў Пецярбурзе; працаваў там у якасьці рабочага на заводзе, потым служыў у кніжным выдавецтве і г. д.

З 1905 г. Гартны бярэ актыўны ўдзел у рэволюцыйным руху; ён уваходзіць у склад Капыльскай с.-д. арганізацыі, нязьменна зьяўляецца ўдзельнікам рэволюцыйных дэманстрацый і забастовак. Асабліва шырока разгарнулася рэволюцыйна-грамадзкая праца Гартнага ў паслякастрычнікаўскі пэрыод. У якасьці члена камуністычнае партыі Гартны актыўна змагаецца на франтах грамадзянскай вайны; потым, калі адгрымелі гарматы гэтай вайны, ён цалкам аддае свае сілы справе савецкага будаўніцтва: у 1919 г. ён зьяўляецца першым Старшынёй Савету народных камісараў Беларусі, потым ідзе кіраўніцтва Беларускаім дзяржаўным выдавецтвам, адказная праца ў Наркамасьветы; зараз пісьменьнік, працуе ў Беларускай акадэміі навук.

Асаблівае замілаваньне да мастацкага слова Гартны адчуваў яшчэ змалку. Яшчэ будучы падпаскам, гонячы каровы

з поля, вясковы хлапчук дэкламаваў розныя вершы; асабліва падабаліся яму творы Некрасава; некаторыя з іх, як «Душка», «Железная дорога» ён перапісваў і вучыў на памяць урывкамі, «прысядаючы каля пянчукоў». Першыя спробы ўласнай творчасці Гартны пачынае ў 1908 г.; даводзілася яму рабіць іх у надзвычайна цяжкіх умовах. «Вандруючы з 1908 да 1912 г. па Беларусі, кажа Гартны, я пісаў вершы, прозу і корэспондэнцыі ў дарозе, у вагонах, на вакзалах, у цесных і брудных каморках, у начлежках, пісаў пасля работы 11-гадзіннай». Першы верш Гартнага надрукаваны ў газэце «Наша Ніва», у 1909 г. З гэтага часу яго творчасць пачынае ўсё больш і больш пашырацца, але асабліва плённай робіцца яна ў пасля-кастрычнікаўскі перыяд.

Літаратурная дзейнасць Гартнага мае досыць рознастайны характар. Яго прыналежаць наступныя галоўныя творы: 1) *Pieśni*, Рсб, 1913 г., 2) «Песьні працы і змаганьня», Бэрлін, 1922; 3) Роман «Сокі цаліны», 1-я частка, Бэрлін, 1922; 4) «Сокі цаліны», 2-я частка, Менск, 1925 г.; 5) «Трэскі на хвалях», Менск, 1925; 6) «Урачыстасьць», Менск, 1925; 7) «Прысады», Менск, 1928.

Апроч таго, Гартным напісана шмат публіцыстычных і крытычных артыкулаў, якія змяшчаліся ў розных часопісах і газэтах.

На літаратурную ніву Гартны ў дарэвалюцыйны перыяд выступіў як выразны прадстаўнік рамесніцка-бядняцкага пласту.

У раньняй лірыцы Гартнага асноўныя тэмы—працы рамесніка-гарбара. Поэта вядзе нас у брудную майстэрню, паказвае ўсю цяжкасць бязрадаснага існаваньня ва ўмовах капіталізму і царызму. Мы бачым, як гэтыя ўмовы высмоктваюць усю жыццёвую сілу, пазбаўляюць радасьці, засушваюць фарбы юнацтва. Мы чуем стогны гарбара:

Цэлы дзень я за брудным сталом,
Цэлы дзень скуру цьвёрдую скроб;
Стаючы укапаным калом,
Я задушай атрутнаю соп...

Дзёгаць і лой мае рукі разьелі,
Шчокі ў гразі і духоце счарнелі,
Краска завяла,
Шчасьце прапала,
Скура забрала».

Гэтыя «Песьні гарбара» зьяўляюцца лепшымі творамі поэты ў дарэволюцыйныя часы. Яны даюць нам тыповыя малюнкi жыцьця дробнага рамесьніка данай спэцыяльнасьці на Беларусі. Схоплена знадворная абстаноўка майстэрні:

«Навакол чатыры сьцяны,
А на іх заплясьнеўшая столь»...

Адначасна выяўлены і ўнутраныя перажываньні дробнага рамесьніка, паказаны яго самотныя адчуваньні за бруднай працай, адчуваньні нявольніка, які прыкуты да свайго варштату, і, з прычыны ненормальных соцыяльных умоў, ня можа бачыць хараства жыцьця і хараства прыроды.

Постаць гарбара зьяўляецца найбольш яскравай у шэрагу ўсіх іншых вобразаў, створаных Цішкам Гартным. Больш блядымі ў яго выступаюць вобразы іншых прадстаўнікоў рамесьніцкае працы, як, напрыклад, вобраз каваля, гарбара, ткачыхі і г. д.

Па ўмовах свае вытворчасьці рамесьнік-саматужнік адмежаваны ад колектыва; ён працуе на сябе, замкнёны ў цесныя сьцены свае майстэрні. Адсюль вынікае двоістасьць у настраёвасьці рамесьніка: ён зьвязаны з шырокімі працоўнымі масамі, але, з другога боку, яму ўласьцівы дробна-буржуазныя перажываньні, ухілы ў бок асабовасьці, прывязанасьць да ўласнасьці і г. д. Паколькі Цішка Гартны ў літаратуры выступіў, як выразны прадстаўнік рамесьніцка-саматужніцкага пласту, у яго творчасьці гэтак сама выяўляецца пэўная двоістасьць. Поэта ўспывае працу; для яго праца асноўная падваліна жыцьця, але адначасна пясьняр вельмі часта адыходзіць ад грамадзкіх тэм, замыкаецца ў вузкае кола асабістых перажываньняў.

Гэта вузкае кола асабістага значна расхоўвае Кастрычніцкая рэволюцыя. Гартны выступае як бадзёры пясьняр барацьбы.

Ён радасна вітае вызваленне працоўных, у пераможным разьвіцці рэвалюцыі ён бачыць вышэйшае хараство, нешта ўрачыстае. Рэвалюцыя далёка адкідвае ад сябе прамежныя хараства:

«Яна ідзе:

У зялёнай пышнай руні,

У развойным шумным веснаходзе,

На стрэчу царстvenнай свабодзе,

У абдыме сьветлае Комуны».

Гартны зарысоўвае паасобныя малюнкi сучаснасьці, як, напрыклад, працу сельсавету, першамайскую дэманстрацыю, вучобу рабфакаўца і г. д. лепшыя лірычныя творы паэты прысьвечаны нашым днём. Творчым уздымам абмалёваючы сучаснасьць, пясняр бадзёра ды ўпэўнена глядзіць на будучыню. Нішто ня можа спыніць руху рэвалюцыі, ніхто ня можа кола гісторыі павярнуць назад.

Мастацкая проза Гартнага гэтак сама прысьвечана пераважна распрацоўцы тэм, якія прадстаўляюць цікавасьць для сучаснасьці. У вялікім ромane «Сокі цаліны» пісьменьнік абмалёўвае рэвалюцыйны рух у горадзе і ў вёсцы ў эпоху рэакцыі пасля 1905 г. Асноўны вобраз романа Рыгор Нязвычны, гэта з большага вобраз барацьбіта за вызваленне працоўных. У дробных апавяданьнях перавышаюць соцыяльныя тэмы. У зборніку «Трэскі на хвалях» героі паказаны як сапраўдныя трэскі на бурлівых хвалях жыцця. Такімі хвалямі, па-першае, зьяўляюцца жалезныя законы эканомікі: беднасьць, соцыяльныя супярэчнасьці парушаюць нормальны ход жыцця і зьяўляюцца галоўнымі крыніцамі людзкіх пакут: яны руйнуюць нормальныя адносіны паміж бацькамі і дзяцьмі, яны даводзяць да злачынства, самагубства і распусты, робяць людзей тулягамі. Але такім слабым натурам, якія пакорна згінаюцца пад цяжарам жыцця, пісьменьнік супроцьставіць моцных людзей-барацьбітоў, якія вызначаюцца загартаванасьцю і ўпартасьцю ў змаганьні.

Найбольш звязаны з сучаснасцю зборнік—«Прысады». Перад намі тут, бы жывыя, праходзяць розныя тыповыя асобы, узятыя з навакольнага жыцця. Напрыклад, паказаны скромны савецкі працаўнік, начальнік райміліцыі, самаахвярна адданы сваім абавязкам. Другі яскравы вобраз—партыец, захоплены грамадзкай працай да такой ступені, што асабістыя справы ім зусім забываюцца («Чапіла душы»). Добра схоплена і сучасная вёска; паказана распластанне сялянства, культурны ўздым бядняцка-серадняцкае часткі і г. д.

Такім чынам Цішка Гартны ў цэлым шэрагу сваіх твораў выступае як пісьменьнік вельмі блізкі да сучаснасці. Але часам у яго «мёртвы хапае жывога». Нават і ў паслякастрычнікаўскі перыяд яго творчасць не выяўляе поўнай і канчатковай перамогі пролетарскай ідэалёгіі; у яго часам назіраюцца хістаньні, аднаўляюцца дробна-буржуазныя настроі. Адсюль вынікаюць нездаровыя ўхілы ў бок недаацэнкі сучаснасці, асабліва ў бок нацыянал-дэмакратызму («Здарэнне з камісарамі», тэатральная дыскусія, публіцыстычныя і крытычныя артыкулы і г. д.).

Апроч пэўных ідэявых правалаў, другой заганай у літаратурнай дзейнасці Гартнага зьяўляюцца недахопы мастацкага парадку: некаторыя творы яго вызначаюцца вялікай расцягнутасцю, мова мае шмат провінцыялізмаў, вершы часам ня досыць апрацаваны і г. д.

У данай сэрыі «Мастацкае слова масам» выдаюцца найбольш характэрныя для Гартнага апавяданьні, якія насычаны багатым соцыяльным зместам. У творы «Лайдак» паказана вясковае жыццё дарэвалюцыйнага часу з яго лютай беднасцю, уціскам і зьдзекам паноў, якія даводзяць вясковага хлопчыка да самагубства. У апавяданьні «Распусьніца» зарысавана сямейная трагедыя, але гэтая трагедыя ўгрунтавана ў пісьменьнікам на пэўнай соцыяльнай аснове; у творы «Дойдзем, сыноч» узяты малюнак з часоў грамадзянскай вайны; абмалёвана ненавісьць працоўных да белапалкаў: сялянская жанчына ідзе ў сьвет з сынам, каб толькі не апынуцца ў руках прыгнятальнікаў. У апавяданьні «Спатканьне», у асобе

Агаты абрысаваны новы тып сялянскай жанчыны, якая выз-
валяецца з-пад сямейнага ўціску бацькоў і сваё жыццё
імкнецца пабудаваць згодна запатрабаванняў свайго сэрца.
У творы «Больш за ўсіх» паказана ўнутраная барацьба паміж
рэвалюцыйным абавязкам і пачуццём любасці да хворай і
канаючай маткі.

Апавяданьне «Свае блінцы» зарысоўвае цікавы вобраз вяско-
вага актывістага, які ўпарта змагаецца з рознымі перашкодамі
на гаспадарчым фронце і даводзіць справу да канца. Такі-ж
тып актывістага, але ўжо ўзяты з асяродзды рабочае клясы,
абмалёваны ў творы «Гаспадар». Герой гэтага апавядання
сапраўды вылучэнец, з захопленнем усяго сябе прысьвячае
справе соцыялістычнага будаўніцтва.

У досыць вялікім творы «На новым месцы» ў асобах мэхані-
ніка і кіраўніка саўгасу пададзены тыповыя тыпы савецкіх пра-
цаўнікоў, якія адданы сваёй справе, захоплены будаўніцтвам
новай гаспадаркі. У мэханіка Ладымера Ложкі ёсьць свой
акрэсьлены погляд на жыццё. «Цяперашняе жыццё, кажа ён,
не павінна спыняцца на адным месцы; яно мусіць вярцецца,
віраваць, бегчы наперад. Бач, мы творым рэвалюцыю, пера-
будоўваем усё на новы лад, нішчым старое да астанку». Але
ў Ладымера слова не разыходзіцца са справай: сваю кіпу-
чую энэргію ён ўсю да рэшты аддае адбудове саўгасу, куль-
турна-асьветнай справе і г. д.

Проф. Піотуховіч.

НА НОВЫМ МЕСЦЫ

I

Маёнтак Скуплі ляжаў на нявысокім плоскагор'і, якое было абнесена з трох бакоў густою градою хвойніку. З чацьвертага боку, кудою ішла дарога ў мястэчка Кругі, а праз яго на Менск, прасьціраліся шырокія абшары палеткаў.

Гоняў на трое ад быўшых панскіх палацаў (маёнтак належаў паном Крэўскім) цягнулася ўступка высокіх, стройных топаляў, атуляючых сабою дарожку, якою Крэўскія рабілі свой парадны выезд. Усе будынкі маёнтку, расстаўленыя роўным чатырохкутнікам, яшчэ досыць здаровыя і цэлыя, апяразвалі сабою, як сыцяною, быўшы панскі палац—двухэтажны пабелены будынак. Страха палацу, пафарбаваная ў часы польскай окупацыі, калі стары Крэўскі нанова спадзяваўся стала асесьціся ў сваім гнязьдзе, выглядала зусім новай: яна выдавалася чырвонаю фарбаю на фоне цёмна-зялёнага, густою шатаю разьлёгшага вярстоў на восем вакола ліпавага парку. Невялічкія гострыя вежкі з двух канцоў страхі, загостраныя

ўверсе і падхарошаныя зялёнымі флюгеркамі, прыдавалі палацу старасьвецкі выгляд. З правага боку чатырохкутніка з будынкаў на нелапой прагаліне стаяў панашаны, патрабуючы вялікага рамонту, дзеравяны, атаркованы будынак паравога млыну, лесапільні і крухмальнага заводу разам. Дзёве высокія бляшаныя трубы, пахіленыя ўверсе набок, перасягалі сваім ростам вярхі паркавых ліп—разьзіраючы на мінулую ўласнасьць магнатаў Крэўскіх. Побач гэтага «прамысловага» будынку ляжала нелапое, паросшае плюшнікам і густою бросняю возера. Толькі пасярэдзіне яго маленькаю лужынаю выдавалася мясціна каламутнай цёмна-алавянай вады.

Увесь гэты выгляд поўнасьцю кідаўся ў вочы кожнаму падарожнаму, які ехаў з мястэчка Кругі ў бок маёнтку Скуплі. Асабліва пекнай панорамай выглядаў ён з разгону чатырох вёрст, дзе мясцовасьць крыху паднімалася ўзвышшам. Нельга было, хто-б і не хацеў, пацікавіцца Скуплямі!

Ладымер Ложка, назначаны ў Скуплі мэханікам-рамонтшчыкам паравіка для млыну і лесапільні і машын для крухмальнага заводу, ужо многае чуў аб гэтым саўгасе. Яму намалявалі Скуплі ў гэтых ружовых фарбах, што ён мусіў кінуць адгаварвацца ад паездкі ў яго, што рабіў раней, калі толькі яго паведамлілі аб камандыроўцы, і сказаў сам сабе: «Папробую паехаць. Пражыву яшчэ год у глушы. Трэба-ж дасканала пазнаць провінцыю. Тым болей, што ўсё-ж, як кажа т. Сымонаў, там цікавае месца і добрыя варункі».

— Добра, я паеду, але ня больш, як на год; а пасья года, дайце слова, што вы мяне вытрабуеце ў горад,—сказаў Ладымер Ложка начальству пасья трохдзенных перагавораў.

— Усё зробім па вашай просьбе,—адказалі яму.

І Ладымер Ложка, нецярплівы па натуры, ня любячы розных адцяжак і валакіты, вярнуўся з установы на кватэру і паведаміў жонку, што яны заўтра-ж павінны выехаць у саўгас Скуплі.

— Чаму гэта так нечакана ў цябе выйшла?—сумелася Акіліна, яго жонка.—Яшчэ ўчора баяў адно, а сёння, глядзіш, ужо зусім іначай.

— Ды таму, ведаеш, Акіліна, што ўсе ўжо вельмі хваляць маёнтак, расьпісваюць, як казачныя які, і... радзяць паехаць. Пры гэтым я толькі на адзін год згадзіўся. Пасья года мы абавязкова вернемся ў горад.

Акіліна недаверна матнула рукою і з сумненьнем у голасе адказала:

— Маняць табе. Ужо трэці год, як адзываюць цябе ў горад, а тымчасам усё яшчэ мусіш карпець у глушы, як воўк які. Людзі жывуць у горадзе, карыстаюцца тэатрам, могуць час правесці ў вобчастве, а гэта... сярод цёмных сялян, як сярод зьвяроў... Слухай іх дробныя інтарэсы, плёткі, брахню, вынось іх няпрыхільныя адносіны да цябе, бойся адзецца пагарадзкому, каб ня ўпікалі. І гній—проста гній у непарушанай цішы...

— Кінь плясьці, ліха ведае што!—перабіў жонку Ладымер.—Падумаеш, якая вельмі людная. Хапіла з

цябе і гораду. Жылі-ж, здаецца, у Ленінградзе гадоў з восем—можна было здаволіцца і вобчаствам, і тэатрамі, і ўсім іншым. А кончыцца тод—зноў можам паехаць у Ленінград...

Ён зьмяніў тон у голасе:

— Ды думаеш, у провінцыі так ужо дрэнна, як табе здаецца? Кінь!.. А тэатры—сваімі сіламі нагонім.

— Ай, што ты кажаш, сапраўды. Забыўся ўжо, як жылі ў другіх мясцох. Многа ты дастаў прыемнага ў сайгасе Крушках? Усімі сіламі стараўся ўцячы адтуль. Задалі табе гэткіх тэатраў, што, нябось, доўга памятацьмеш. Найграў Гендрык даволі... Тое самае будзе і ў Скуплях...

— Эх, цудная! Ці-ж можна мерыць усё на адзін капыл!.. Мала-што трапіўся гэткі чалавек, як Гендрык; а ў іншым месцы іншыя людзі будуць. Бачыш—ці-ж дрэнна было нам у Капліцах? Усе патаварыску жылі, добра меркаваліся і гладка выходзіла. Нябось, думаю, ты-б ахвотна яшчэ там жыла. Тое можа быць і ў Скуплях. К гэтаму яшчэ, Скуплі недалёка ад мястэчка і можна будзе часамі наяжджаць... Так што, галубка, нечага сумаваць, а вось давай зьбірацца...

Акіліна змоўкла і прайшлася па каморцы. Пасьля нявыразным поглядам абвяла па сьценах і ўздыхнула так, што Ладымер Ложка раптам азірнуўся на яе і загарачыўся.

— Нядобра, беднай. Губіць многае, што пакідае горад. Падумаеш, шчасьце вялікае тут. Уздыхае!—прагаварыў ён упічна.

— Шчасьце—ня шчасьце, а вось цягайся з месца на месца, як цыганы. Месяц, калі вярнуліся ў горад, а тут ізноў складайся ды едзь... Якая ў гэтым радасьць. Кідаюць, нібы апуку, з месца на месца...

Якраз на гутарку знадворку ўвайшла маці Акіліны з хлопчыкам, сынам Ладымера і Акіліны Ложкаў.

— Ня хоча ісьці ў хату ды годзе. Жулік гэтакі,—выказала старая, прысядаючы на крэсьле,—так любіць гуляць з дзяцьмі ў садзе, што ня дай ты рады.

— Будзе ўжо яму гуляць. Вось заўтра раніцою трэба зноў ехаць у саўгас,—адказала Акіліна.

— У які?—зацікавілася маці.

— У Скуплі нейкія, вёрст за пяцьдзесят адгэтуль... Аднекваўся, аднекваўся і потым згадзіўся. Угаворны занадта.

— А што-ж, дачушка, парадзіш—прыказваюць, служба—трэба выпаўняць... Ды чаго ты так няпрыхільна да гэтага? Чым тут лепш, як было ў Капліцах? Заўсяголаў ён, гэты горад. І так ён ужо абрыдзеў...

— Дык, ведаецца, нешта не пасуе ёй пакідаць горад,—уставіў Ладымер.

— Мала што, а ўсё-ж трэба,—падачна адказала старая.

— Пэўна, што трэба... Ды нават экстрана трэба. Заўтра-ж мусім выехаць. Аддзел падасьць коні к васьмі гадзінам раніцы. К гэтаму часу і павінна быць зложена, што ёсьць.

Гэта было сказана павяліцельна і рашуча.

Старая паднялася з крэсла і затупала па каморцы, аглядаючы і мяркуючы, як і што будзе злажыць.

— Давай, Акілінка, будзем складацца,—абярнулася яна к дачцэ,—не шкадуў гораду, невялікая мацыя.

Акіліна нічога не адказала, а моўчкі падышла да ложка, выцягла з-пад яго адзін за другім два куфэркі і, развёўшы рукамі, стала над імі:

— І ўсё гэта так раптоўна!

— Для пасуды я ўнясу з хлявушка тыя скрынкі,—папярэдзіў Ладымер і выйшаў з кватэры.

Кабеты пачалі збірацца.

II

Назаўтра акурат а восьмай гадзіне раніцы да кватэры Ложкаў прыехалі дзве падводы з Упнарыму. Ложкі ўжо былі сабраны і моўчкі аглядалі, ці не забыліся чаго. Пачуўшы стук калёс, Ладымер выбег на вуліцу і папрасіў фурманаў памагчы палажыць на воз паклажу. Тыя ахвотна згадзіліся, і праз дзесяць хвілін уся маемасьць Ложкаў была ўложана, а праз другія дзесяць хвілін, усадзіўшы жанок і дзіця на воз, падвода рушыла.

Ладымер праз горад пайшоў пехам, ззаду другое падводы, паглядаючы на рэчы. Частыя пераезды з месца на месца ўсё-ж прыкра адчуваліся на яго настроі, але на гэты раз ён быў спакоен і нават веселаваў. Ці яго супакойвала запэўненне, што праз год яго здымуць са Скупляў і перавядуць у горад,

ці яго суцяшала праслаўленьне гэтага саўтасу, Ладымер не даваў сабе адрахунку. Раздумоўваючы і плянующы, як і заўсёды, наступную чыннасьць на новым месцы і абмяркоўваючы розныя мажлівасьці жыцця ў Скуплях, ён час-ад-часу чапаў у думках жонку і пасылаў па яе адрасу: «Цудная, усё ёй нядобра. Прывыкла к гораду, што ня дай ты рады. А што-б ёй паразмысьліць на ўсе бакі, зраўняць адно з другім—якаво-б тады! Дык не—надзьмулася, нібы я яе вязу на якую кару. Бяда з гэтымі жанкамі! Ёх ня кратае ні рэволюцыя, ні яе аздараўляючы ўплыў. Так глыбока засела ў душу гэта заплясьнелае мяшчанства. Дай ты ёй вобчаства, трымайся далікатнасьці, манернасьці. Здавалася-б, і замудра пераняць было гэтыя панскія шуткі, а, глядзі, усе іх ведае. Дзявочыя гады правяла на заводзе, мела дачыненне з простымі людзьмі, а потым вылавіла ўсё да дробкі. Вось што знача кабечая натура».

Думаючы, Ладымер ускоса паглядаў на Акіліну, якая моўчкі сядзела на возе і нязьмігутна праймала вачыма паперадзе ляжачы шлях.

Яе маці, наадварот, была давольна пераезду ў саўгас. Сваё здавальства яна выказвала ў нямоўчнай гутарцы то з хлопчыкам, то з фурманом. Некалькі разоў, пакуль выехалі за горад, яна прапанавала Ладымеру сесці на воз, а дачку прабавала выклікаць на гутарку.

Ладымер заўважыў гэта і паважна ківаў галавою, калі Акіліна нядбала адварочвалася ад мацеры.

Выехаўшы за горад, ён першы рашыў зачапіць жонку, каб разьвесяліць і ўверыць яе ў разумнасьці свае пастановы.

— Слухай, Акіліна,—абярнуўся ён да жонкі ў жартоўным тоне,—ты яшчэ не перадумала наконт нашага перасяленьня?

— Пакінь жартаваць!—сярдзіта агрызнулася Акіліна.—Паглядзімо, што з гэтага выйдзе. Наколькі ты разьлічыў. Каб ня прышлося заўтра-ж каяцца.

— Ці ліха! Няўжо-ж такі ў Скуплях нас чакае нешта нядобрае? Ня верыцца мне. Думаю, што ты ашукаешся.

— Нагаварылі; забачым, нядоўга чакаць.

Фурман, гадоў за пяцьдзесят мужчына, здаровы яшчэ і заўжды весела настроены, слухаў спрэчкі Ложкаў і перш здзіўлена паводзіў галавою, а потым абярнуўся да Акіліны і шчыра загаварыў:

— Ведаеце, пані, мне здаецца, што вы зусім дарма кажаце. Слухаю я вашы словы і думаю—людзям дабро само бяжыць у рукі, а яны адвертываюцца ад яго. Гэта-ж, каб мне здарылася пасяліцца ў Скуплях, я-б болей нічога не хацеў. Адна мясцовасьць чаго варта. А што ёсьць у саўгасе—паглядзеце! Колькі багацьця, як добра живуць там людзі! У кожнага кватэра з двух-трох каморак; малака—колькі хоць; садавіна восеньню; настроіцца паравік—і мука свая. У панскіх палацах—ліха-ведае колькі месца. Ёсьць залі—хоць гумно рабі—мо' на гоны вакол. Вось прыедзеце, зоймеце добрую кватэру і будзеце бога дзякаваць.

Акіліна фурману нічога не адказала. А Ладымер зацікавіўся і хацеў паслухаць яго думак аб Скуплях, аб іх становішчы, аб служачых, галоўным чынам, аб упраўляючым. Пры гэтым напрамак гутаркі фурмана, які хваліў Скуплі, па думцы Ладымера, дабрачынна мог уплысць на настрой яго жонкі.

— Ці табе, Гаўрыла, ужо даводзілася там быць?— запытаў Ладымер фурмана, падбегшы да яго.

— Колькі раз... Ды я нават родам з таго месца. Мой бацька яшчэ быў нявольнікам у Крэўскіх. Мяне ўпіхаў за парабка, але я ня даўся. Прызнацца, змалку меў вялікую няпрыязнь да паноў, адварочвала мяне ад іх, ня ведаю чаму—але душа ніколі ня мірылася з іх быццём. Вось чаму, ведаеш, у пятым годзе я і падбіў аднавяскоўцаў на сечку лесу і на самаўпраўны рэквізыт хлеба... Ой, чаго было—і да вечара не раскажаш. І арыштавалі мяне, і дваццаць пяць адлічылі, і выселіць хацелі з вёскі, кароў пан не дазваляў пасьвіць на сэрвітутных паплавах. Дзякуй ёй—вайна супыніла судовую цеганіну... А то-б, хто ведае, чым скончылася. Меў пан моцную руку—усё мог зрабіць з нашым братам. А цяпер дулю, брат,—Гаўрыла са шчырасьцю працягнуў у бок граніцы выразана зложаныя пальцы.—Паверыш, т. Ладымер, радуся, што ўсё гэтак сталася. Хоць мне і ня прыходзіцца пакарыстацца яго зямлёю, але працоўныя людзі карыстаюцца, а ня гэтыя каты.

— А чаму-ж табе, кажаш, ня прыходзіцца пакарыстацца зямлёю, чаму?

— Гэ, то ўжо мае асабістыя справы. З сям'ёю, ведаеш, у мяне вялікія нялады. Выжылі мяне з хаты, і я мусіў астацца служыць. Хіба пасля яшчэ наганю на сваё, а пакуль—бог з імі.

— Ну, а так, скажы, ты даўно бываў апошні раз у Скуплях?

— Даўно—два ці тры тыдні таму назад. Я-ж, бач, часта ежджу туды. Надоечы заведуючага маёнткамі вазіў. На агляд, ці на рэвізію ездзіў. Дзён тры прабыў там. Пахваліў упраўляючага саўгасам і рабочых... Ды ёсць завошта, трэба сказаць; упраўляючы—чалавек рупны, дбалы, дасціпны хлопец... Сад дагледзіў добра, разьвёў галяндэрскую пароду кароў, розных добрых сартоў збажыны назасяваў, агарод паставіў—адна пацеха. З рабочымі ладзіць. Вось яшчэ адно: пусціць паравік трэба—тады пярвейшы саўгас будзе. Прыедзеш, наладзіш і тады—трымайся.

— А з вакольнымі сялянамі ўпраўляючы добра жыве?

— Хто яго ведае; пэўна-ж павінен жыць у згодзе. А чаго ім сварыцца? Сёлам зямлі троха ўрэзалі, далі лесу на будоўлю, а то і пашу выпускаюць... Як быццам-бы нічога благога з гэтага боку няма... А ў тым, хто яго ведае—усяго не падгледзіш. Вось на конт таго, як жывуць служачыя, то я неаднораз бачыў, што жывуць ня дрэнна. Таму-то мяне і зацікавіла гутарка твае кабеты. Не хацець ехаць у Скуплі—проста дзіва. Я-ж кажу, каб ды гэта на мяне, я-б пехам пайшоў. З вашай службай там можна быць зусім незалежным ад упраўляючага; парабіў—і ня знай

нікога... А жонцы—ніякае работы. Дагледзела печы, наварыла мужу абедаць—і шпацыруй па парку, назад рукі залажыўшы. Пазірай на шаты дзярэў ды слухай салаўя ці павука. Сельскім кабетам—іншая рэч; не папрацуеш—то і не зьясі, а гарадзкім—на ўсё напляваць. Муж—майстар, заробіць і гатовае прынясе.

— А каб ты цяміўся, Гаўрыла,—ня ўцёрпела старая,—і ўмееш-жа ты разводзіць лясы. То-ж і гледзячы на гарадзкіх трэба разьбірацца: адна любіць шпацыраваць, назад рукі залажыўшы, другая зусім іначай—заўсёды нойдзе работу ў хаце.

— Ай, кіньце ўжо; хто-хто, а я сёе-тое ведаю; мне ня трэба расказваць. Но-ой-дзе-э! Дзе яе нойдзеш, калі няма...

Яны пад'яжджалі к рэчцы, якая замыславатымі выкрутасамі вілася праз шырокі гал поплаву. Тамсям, бліжэй і далей, выдаваліся з зелені алавыя плямы вады, зусім, здавалася, ня злучаныя адна з другою. Дробны кустарнік, купамі і градкамі, даглядаў за рэчкаю і, нібы тычкі, адмячаў яе шлях. Рэдкія алешыны ўбіралі сабою зялёны, пажаўцяны курасьлепам і бялянкамі, поплаўны прастор. Недалёчка ўперадзе стаяў лес. Быў поўдзень. Распаленае сонца стаяла ў самым высокім месцы дзеннага прайходу і неміласэрна пякло... У яго прыску губіўся чужь-чужь прыемны подух ветру; запечачая расьліна стаяла нярухома, моўчкі, быццам звязаная неабачнымі ланцугамі. Парнае паветра растапляла расьлінны пах, разбаўляла яго ў сабе і наганяла снатворны водыр. Паказвалася, нібы густы пыл насіўся між зямлёю і не-

бам, брудзячы нябесную лазурковасьць і ўючыся рэдкім воблакам пад сонцам. Крычалі кані, але так гультайна, як-бы несхаця, рэдка, ня могучы доўга лятаць. У такім-жа настроі выгуквалі сваё зацяжнае, вякі аднатоннае «но-о, но-о, но!» аратыя; марудна, як назаўтра трэба, рухалі яны ўсьцяж ніў.

Коні пусьцілі пот і нясыціхана трасьлі галоўмі. Ёх ратавала сіла, якая сабралася на добрых харчох зямельнае ўстановы. Не прыкмячаў толькі гарачыні фурман Гаўрыла. Ён ішоў пры першым возе роўным бадзёрым шагам, гутарыў з Ладымерам і памахваў пужкаю над канём. Старая паношаная жукетка з шэрага дамааткананага сукна была падпяразана канаплянаю аборкаю, а пры стрыфлях троха разгорнутая—«каб заходзіў за пазуху вецярок». Смуглы твар Гаўрылы з прыемнасьцю ўбіраў сонечнае цяпло і выпускаў яму настрэчу лёгкаю здавальняючую ўхмылку.

— Вось тут трэба настаражыцца,—прагукаў Гаўрыла, калі коні пахілілі крыху ўправа, каб накіраваць на мост, і азірнуўся на заднюю фурманку.—Дагэтуль яшчэ масты не папраўлены. Вось нядбаласьць, ніякае ўвагі. А гэта-ж уночы едучы цэлая бяда можа здарыцца: чужы агледзеўся і—з возам ляпнеш у рэчку. Каб гэта я стаў намест галоўнага камісара, дык зразу ў першую чаргу распарадзіўся-б паправіць шляхі. Трэба-ж прывесці ў парадак патроху гэтыя «жылы краю»...

Гаўрыла ўподбег апынуўся пры першым кані і хапіў за дышаль. Гледзячы на яго, Ладымер тое-ж зрабіў з заднюю фурманкаю.

— Ой, памалу, каб не павярнуўся воз,—спало-
халася Акіліна і хапілася аберуч за біла.

— Ня бойся, коні прывыклі хадзіць, ім не наві-
на,—судэшыў Ладымер жонку.

Суцяшаючы коні, яны акуратна ўзьвялі іх на ву-
зенькі, з хваёвых няпрыбітых к балькам круглячкоў,
масток, і, раз-по-разу водзячы поглядам узад і па ба-
кох, пераехалі на другі бок.

— Ну, цяпер у мяне нібы пяць пудоў спала з
плеч—праказаў Гаўрыла.—Кожны раз, ведаеце,—
абярнуўся ён разам да кабет і Ладымера,—кожны раз
прыходзіцца трасьціся, пераяжджаючы гэтыя масты,
Вось-вось няшчасьце, вось-вось няшчасьце... Надоечы,
дык, каб вы зналі, чужь-чужь ня выкупаў камісара.
І неспадзявана зусім. Ехалі, як ехалі, ладам, добра, а
толькі намерыліся пераяжджаць гэты самы паганы
масток—на табе—прымха. Коні на мост, а бусел, на
яго ліха, пырх вунь з-пад таго куста—аж коні пырск,
затупалі, хільнулі галовамі і вось-вось—ня ведаю сам
што затрымала іх—скочылі-б у ваду... Тут я ня
струсіў—скочыў да за дуглі—стойце. Але камісара
так таўхнула, што ён павярнуўся на возе і шапку
ўпусьціў у рэчку... Вось вам, што значыць масты.
Я прыдаю ім вялікую-вялікую значнасьць.

— Калі, браце, нельга ўсяго зараз залапіць,—раз-
важаў Ладымер:—Савецкаму правіцельству столькі
разбуранага добра засталася, што няма сіл наладзіць
зразу ўсё. Пэўна-ж, шляхі ў першую чаргу патрэбна
наладзіць—то зразумела. І іх наладзяць...

Пакуль яны гутарылі, коні прыпыніліся.

— Што-о сталі! Но-о-о! Вось у Скарбаве зробім папаску. Не падохнеце. Цяжар вялікі, падумаеш. Даўно пугі ня спыталі.

Гаўрыла па чарзе хвасянуў коні.

— А колькі ўжо вярстоў мы праехалі?—пацікавілася Акіліна.

— Палавіна якраз. Дваццаць з лішкам вярстоў.

— А мне здаецца, мы праехалі мо' каля трыццаціх вярстоў,—выказалася Акілініна маці.

— Ого, толькі дваццаць, панечкі. То не на чыгуны, што маргнуў вокам—і няма вярсты. Вось длыгаюць, як сонныя; пакуль вярсту ўбярэць у гэткую гарачыню—то ня жарты... А тут, пэўна-ж, трасецца, на яго ўсё ліхое,—пасьмяяўся Гаўрыла і хітра адварнуўся ўбок...

— Но-о-о! Яшчэ трохі—адпачынем за ноч!

III

У Скарбаве яны папасваліся каля гадзіны і крапнулі далей гадзін у тры па палудні. Коні супачылі і пайшлі жывей, тым болей, што праз хваёвы лес дарога была гладкая і ня так пякло. Да мястэчка Кругі праехалі не шманаючы: то гутарылі, то разьзіралі вакольныя палеткі.

Акіліна, перамаўчаўшыся за паўдня, таксама прыняла ўдзел у гутарцы; у яе адлягло ад сэрца, надышоў інакшы настрой, нечакана бадзёры, няўтрымны. Адкульсьці сыпнуліся ў голаў розныя спадзеўныя думкі; закалыхалася ўражаньне, успаміны. Саўгас, не-

навідзімы ўчора і праціўны сёння зранку, пачаў малявацца ёй куды ў багацейшых фарбах, ніж паказваў яго ў сваіх гутарках ды ва ўгаворах Ладымер. Парк, агарод, сажалка, добрая кватэра... Зжывецца з рабочымі саўгасу, з сялянамі вакольных вёсак. Будзе хадзіць у госьці, частавацца бухонымі трэцкімі блінцамі са смятанаю. Гаварыцьме з сялянкамі аб гарадзкім жыцці па нядзелях на прызьбе... Можна будзе пастроіць тэатр і ладзіць спэтаклі. Пэўна-ж, у Скуплях ёсць падобныя ёй жанкі, мо' ўпраўляючага саўгасам, канторшчыка, садавода...

Ужо недалёка ад м. Кругі, калі перарвалася гутарка, Акіліна спотайку чапіла знаёмае ёй глухое, нявыразнае жаданьне сустрэць у Скуплях інтэлігентнага прыгожага мужчыну, ну хоць-бы схожага з тым, якога яна камісьці, будучы дзяўчынай, спаткала ў Паўлаўскім парку і аб якім ужо доўга марыла. Мігам аднавілася ў яе лятуценнях цэлая нізка пекных дарагіх вобразаў—з дрэвамі, квятамі, пацалункамі, дзявочымі марамі... Усё гэта паціху прыблізілася зноў да яе, агарнула яе істоту, заваражыла душу, і Акіліна выразна пачула жывую асалоду мінуўшай пары. Бязвольнай чулася ёй, нясе штось яе настрэчу мінуламу... Але раптам усё абарвалася, калі Ладымер хапіў яе за руку і праказаў:

— Глядзі, Акіліна, як пекна выглядаюць Кругі!

Акіліна кінула зіркам уперад сябе і спынілася на зялёным даху цэрквы, на дзвёх вежах касьцёлу, на купцы новых хатак, і гумнаў мястэчка.

— Так хутка і мястэчка Кругі?—здзівілася Акіліна.

— Як бачыш; завідна будзем на месцы.

— Куды, яшчэ і сонца ня зойдзе,—паправіў Гаўрыла.

— Вярстоў трынаццаць будзе яшчэ,—дадаў Ладымер.

— Што ты, меней,—не згадзіўся Гаўрыла:—вось заедзем за Кругі, мінём Клінцоўскі лясок, і пакажуцца Скуплі. Пабачыце, як прыгожа выглядаюць. Ня будзе каяцца, пані, што перасяляецца з гораду. Успомніце мае словы.

— Дай божа, каб было павашаму,—пажартавала Акіліна.

— Вось я ўжо прыкмячаю, што маладзіца весялей становіцца. Чым бліжэй, тым весялей. Гэтак і трэба...—не астаўся ў даўгу Гаўрыла.

Ладымер і старая пераглянуліся і паківалі галовамі.

Цяпер ужо Ладымер бачыў у жонцы выяўную перамену і дзівіўся Гаўрыле, што той праўду сказаў.

— Цікавы, аднак, чалавек ён,—падумаў аб фурману Ладымер:—гаваркі які, людны. Жыве і нічога ня дбае, вясёлы, рэзвы. Рэдка пападаюцца гэтакія людзі сярод нашых сялян. Усе яны некія скрытныя, патайныя, а гэта...

— Вось з табою, Гаўрыла, я-б ня скучыла край сьвету ехаць,—падлісьціла старая.

— А я з вамі—хоць у Амэрыку. Я таксама люблю ездзіць, ды яшчэ калі з добрымі людзьмі-ы,

За гутаркаю аб усім і пра ўсё яны прамінулі Кругі, бліжэйшыя вёскі, Клінцоўскі лясок і выехалі на гал. Мясцовасць лёгкім скатам паднімалася ўверх. Направа і налева пачыналіся лясы, пры якіх мясьціліся засьценкі.

— Гатоўцеся глядзець на ваш прытулак, — папярэдзіў Гаўрыла:—вось узьедзем на гэты грудок (ён паказаў уперад пугаўём), і ён гляне на вас мілым выгладам. Н-но-о-о, малыя!

Акіліна настаражылася і пранізвала вачмі перадляжачы разгон. Яна ўжо забыла пра горад, а перажывала ўсё тое, што яшчэ ўчора перажыў яе муж. Ня сходзіла з думак гаспадарская плянарасьць, мяжуючыся з неадходнымі пяшчотнымі думкамі-марамі. Акіліна меркавала і разьлічвала, камбінавала так і гэтак. Пераб'е хто яе гутаркаю, а сьледам зноў тыя-ж думкі і намеры, аж пакуль ня ўехалі на ўзгрудак, з якога вызначыўся поўны малюнак Скупляў. Яго сапраўды багаты хараством выгляд перабіў і гутарку Ладымера з старою цешчаю ды з Гаўрылам і думкі Акіліны. Усе, як адзін, уперыліся поглядамі на белы будынак палацаў з вежкамі, на густы вялікі парк, на пляму вады ў возеры, на струнку роўных, стройных, ядрых топаляў, абнімаючых дарогу перад маёнткам.

Быў адвячорак. І нагрэтае дачырвана сонца, вяшчаючы пагоду і назаўтра, убірала ўсё ў чырвоны колер. Белыя сыцены палацу здаваліся ружовымі, а ў шэрагу яго готычных вокан ігралі казачныя залаціста-блішчастыя зайчыкі. Сонца адбівалася і ў вадзе возера, якое выдавалася з гушчы зелені. Прыдавала

асаблівы выраз зелені парку і малявала ў ваччу Акіліны нялюбых Скуплі—вэнэцыянскаю вілаю. «Сапраўды нешта асаблівае»,—падумала яна, ня спускаючы з саўгасу воч,—«зусім непахожэе ні на Капліцы, ні на Крумкі. Можэ і шчасліва, што доля гоніць сюды». Акіліна ня ўтрымалася, каб ня выказаць свайго пачуўця ўголос.

— На яго ліха, пан, як добра абстроіўся. Вось каму было райскае жыццё, да дзіва, што яны рукамі і зубамі трымаліся за стары лад.

— Ня тое, што зараз,—дадаў Гаўрыла:—сядзі дзе-кольвечы ў Варшаве і думай аб заўтрашнім дні. Не пашле Тадоры ці Паўліны, каб даставіла з кладоўні заморскіх він, дзічыны, ды розных далікатэсаў... Адно тупіне—і ўсё перад табою.

— Ды чорт іх не пабраў,—не згадзілася старая:—яны, бадай, і цяпер лепш нашага живуць. Зьбіралі гадамі золата, а ўцякаючы пахапалі і цяпер яго прадаюць..

— Можэ, чаму не, але ня той, чуеце, ужо гонар. Есьці—есца, а астаткі не папаўняюцца... Тры гады мінула—можна праесці добры капітал...

Гутарачы аб долі паноў, яны паціху прыехалі ў саўгас Скуплі.

IV

Уехаўшы на дзядзінец саўгасу, Гаўрыла прыпыніў коні акурат перад параднымі дзвярыма быўшага панскага палацу. Ладымер кінуў усіх і пабег у буды-

нак шукаць упраўляючага саўгасам. Акіліна з мацераю і сынкам прыселі на ганку і з цікавасьцю вадзілі паглядамі вакол па дзядзінцы. Фурман ухаджаў каля коняй, вытрахаючы ім сена і распыразваючы падсядзельнікі.

Хутка з усіх канцоў дзядзінцу пачалі сходзіцца да іх рабочыя і служачыя саўгасу, жанкі і дзеці. Падыходзячы, кожны даваў «добрывечар», пасля разглядаў прыездных, іх маёмасьць і коняй. Перш мігамі пераглядаліся між сабою, далей пачалі перакідацца словамі і, нарэшце, перайшлі да распытанняў. З гутаркі выявілася, што амаль ня ўсё насяленьне Скупляў ведала, што да іх павінен прыехаць майстар, механік з сям'ёю. Якраз яго і чакалі гэтымі днямі. Хто такі ён, гэты майстар, яны, вядома, ня ведалі і зараз было цікава пазнацца з ім.

Цікавасьць да кожнага новага чалавека, які наведвае глухія куткі ў краі, асабліва гостра адчуваецца ў яго жыхароў; тым болей падвышаецца зацікаўленасьць, калі сьвежы чалавек мае стаць суўдзельнікам, як-бы сем'янінам данага кола людзей. Тут ужо паднімаюцца наповерх мотывы прыватнага характару, зьвязаныя з будучымі ўземаадносінамі, з умовамі службовага падчынення і іншымі жыццёвымі вымаганьнямі. Адпаведна таму, як хто выяўляў сабе будучае сужыццё з таварышам-механікам, так той і строіў сваю гутарку на гэту тэму, стаючы каля ганку.

— А мы ўжо чакалі-чакалі вас, ды думалі вы не паедзеце,—казаў паворлівы, нізенькі рабочы, лісьліва паморгваючы вачыма.

— Так, бяз майстра тут нічога не паробіш. Глядзі—браўся сьлесар, каваль майстраваў цэлымі тыднямі, а ці выйшаў які толк? Тут трэба веды. Кажуць-жа нездарма, што дзела майстра баіцца. Вось пабачыце, як закруціцца фабрыка, калі прыложыць да яе свае рукі мэханік. Тут сьмікалка патрэбна,—хітра навучаў другі рабочы з шырокім адчыненым тварам, на якім нязьменна стаяла нявыразнага сэнсу ўхмылка.

— А дзе-ж сам мэханік?—запытаў сівенькі дзядок.

— Пайшоў да ўпраўляючага, трэба-ж наведць голаву саўгасу. Без яго, як бяз пашпарту—не абыдзеця,—ні то паясьняючы, ні то гіронізуючы на ўпраўляючага, паведаў рабочы з шырокім тварам.

— Ды начаваць-жа людзям трэба. Здарожыліся,—дадаў першы:—пэўна-ж ім яшчэ кватэра не адведзена?

— Ды будзе кватэра—мур вялікі—на два паверхі. Увесь-жа ён не патрэбуецца для ўпраўляючага з канторшчыкам.

Шырокатвары ня скончыў: уся грамадка азірнулася налева і замоўкла. З-пад аборы проста к ганку ішоў чыста адзеты малады чалавек, памахваючы дубчыкам.

На нагах у яго блішчэлі чорныя гетры, а добра сшыты фрэнч, зацягнуты ў талю, прыдаваў яму форс.

Падышоўшы к грамадцы, малады чалавек паглядзеў на ўсіх, зьлёгка ўхмыльнуўся і пайшоў на ганак, прыглядаючыся на Акіліну.

— Таварыш Цыбулін, гэта-ж да нас мэханік прыехаў!—паведаміў хтось з грамадкі.

— Бачу-бачу,—кінуў Цыбулін і хацеў увайсці ў дзьверы, як з дзьвярэй настрэч яму выйшаў Ладымер.

— Ці не канторшчык вы будзеце?—запытаў ён Цыбуліна.—Я—мэханік Ложка, тут мне ўпраўляючы напісаў, каб вы мне далі месца дзе пераначаваць, пакуль уладзіцца з кватэраю.

Цыбулін ухапіўся за голаў, хвіліну пастаяў і адказаў:

— Так, я канторшчык. Вельмі рад. А дзе-б вас памясьціць нанач?.. Добра, я зараз....

Ён зьбег з ганку і пайшоў к супроцьлежнаму будынку. Некалькі чалавек з кучкі правялі яго яхіднымі поглядамі, перасьмяяліся адзін з другім і абярнуліся на Ладымера.

— Да тут можна пераначаваць дзе хоць: ёсьць вольнае памяшканьне. Хоць і ў мяне,—запрапанаваў шырокатвары, аглядаючыся.

— Таварыш майстар, аб гэтым няма чаго клапаціцца, канторшчык расшукае: ён у нас хлопец прыткі і праворны,—дадаў стары:—абы на вечар пасьпелі прыехаць, пакуль усе на дварэ.

— А то ў вас хутка спаць лажацца?—зьдзівіўся Ладымер, сышоўшы з ганку і прыпыніўшыся каля возу.

— Ня тое, каб лажыліся, але-ж кожны мае свае дамашнія клопоты і заняты імі.

ныя пытанні ў звязку з прыездам майстра, разыходзіліся па хатах.

На дварэ цямнела і цішэла. Толькі зрэдку выкрыкваў пастух, разганяючы ў стадоле кароў па мясцох, да ціха перакрэктвалі гусі ў хлявушку. З-за парку, у бок возера, даносіўся водгалас вясковых. Вось чаму выразна была чутна па ўсім дзядзінцы гутарка Цыбуліна з Ладымерам.

— Гэту ноч пераначуйце тут, хоць крыху і не самавіта, але на скорую руку. Выбачайце ўжо,— перапрашаў Цыбулін.

— Што-ж рабіць, перакідаемся як-кольвечы, калі няма лепш... Вось яшчэ-б з нашым фурманом: яму таксама патрэбен начлег... Зрабеце ласку, уладуйце...

— Уладуем. З ім лягчэй. Пакормім і дамо начлег.

Цыбулін хвацка закруціўся і дзесь пабег. Гаўрыла з Ладымерам пачалі знімаць з воза і ўносіць у хату Ложкавы ірэчы.

V

Назаўтра, а восьмай гадзіне раніцы, калі яшчэ сям'я смачна спала, Ладымер Ложка падняўся з пасьцелі, адзеўся і пайшоў да ўпраўляючага. Ладымер надумаў за дзень уладаваць з памяшканьнем, аглядзець паравікі і пачынаць работу.

Ён ад натуры быў чалавекам руплівым, працаахвочым і ня любіў ні трэшкі аставацца бяз дзела. Калі браўся за работу, то ні на адзін міг не адрываўся ад яе, ці робячы рукамі, ці плянующы ў дум-

— Ня дай бог, як заняты!—перабіў малады дзяцюк, касаваты, але з мілым выразам твару, з падранаю жукеткаю на акідку, у шапцы без казырка.— Нехта-б падумаў, што праўду кажа... Не патурайце, таварыш майстар, ён штодня да поўначы цягаецца па дзядзінцы, і мы ўсе дзівімся, што ў яго ніякага клопату няма...

— Кінь, блазеньюк,—раззлаваў стары, сярдзіта замахаўшы перад дзяцюком рукамі і ўвесь затросшыся:—Лезе, ліха яго ведае, куды і зачым. Не глядзіць—свае тут ці чужыя, а гыркаецца, плюгавец.

— Дай-дай, Ахрэм! Дай-дай...—пад'юшыў жартоўна доўгі час маўчаўшы Гаўрыла:—Трэба маладых трымаць у руках; не пашкодзіць, потым падзякуюць...—Грамадка ўголас разрагаталася, ажно адгалос пайшоў па ўсім дзядзінцы.

— Папаўся, Даніла, ага?—кінулі яму некалькі чалавек.

Гутарку якраз перабіў вокліч Цыбуліна, які чуўся з супроцьлежнага боку дзядзінца.

— Таварыш Ложка! Едзьце сюды, таварыш Ложка!

Служачыя і рабочыя пераглянуліся адзін з другім, пэўна, дзівячыся з прозьвішча Ладымера, а пасля расступіліся і далі дарогу коням, якіх Гаўрыла ўраз-жа рушыў з месца.

Ладымер пайшоў паперадзе, жонка з мацераю і дзіцём ззаду. Услед, крыху наводаль, пайшло некалькі жонак і дзяцей; мужчыны, абгаворваючы роз-

ках. Ладымера цешыла, што ён вядзе «процэс» будаўніцтва, што ўкладае ў працу машыны жыцця часьцінку свае энэргіі, ведаў. Але яго непакоіла нявыразнасьць становішча, і кожны раз перад тым, як пачаць работу на новым месцы, ён лічыў патрэбным забясьпечыць сябе з боку асталяваньня. Ладымер лічыў немажлівым сур'ёзна аддацца працы, калі хоць што-небудзь адцягае ад яе яго ўвагу, яго думкі.

Прыйшоўшы на кватэру ўпраўляючага, Ладымер не застаў яго ўдому. Некая кабета сказала яму, што таварыш Парог выйшаў на гарод.

— Выйдзіце, вось сюды, і вы яго там угледзіце, — параіла яна, паказаўшы Ладымеру выйсьце.

Ладымер выйшаў і тут-жа каля муроў, між расьлін, угледзеў упраўляючага. Той з асаблівай цікавасьцю корпаўся над пуком насенных буракоў і капусты, перапінаючы вяровачкаю ад калка да калка, каб насеньнік не пахіляўся. Упраўляючы да таго быў аддадзены рабоце, што нават не пачуў, як стукнуў Ладымер дзьвярыма, і ня прыкмеціў, як ён сышоў з трохуступнага ганачку. Ажно сумеўся ад нечаканага выклічу, які падаў Ладымер, не даходзячы крокаў чатыры:

— Таварыш Парог, добрае раніцы!

Упраўляючы раптам адхіліўся ад насеньніка і абярнуўся да Ладымера.

— А! Таварыш Ложка, здрастуйце! Як спалі? Што так рана прачнуліся? — адказаў Парог, усё яшчэ ня могучы кінуць работы і водзячы вачыма з насеньніка на Ладымера ды назад: — А я вось, бачыце, што-

раніцу надзвычайна люблю ахайваць расьліну... Дзякуючы мне, глядзеце, так разбуяў гарод. Шмат працы палажыў. Калі хочаце, давайце пройдем вакол, і я вам пакажу.

— Цікава, цікава!—шчыра адказаў Ладымер.— З вялікаю ахвотаю пагляджу, толькі... таварыш Парог, я-б хацеў наконт кватэры ўладаваць, а то, ведаеце, мне будзе рупець гэта і адбіваць ад усяго ахвоту... А так я шчыра рад мець таварышам гэткага, як вы, старэннага чалавека; я разумею, што з людзьмі, каторыя хвотна і шчыра адаюцца справе, мы скоро адбудуем наша гаспадарства...

Упраўляючы быў палішчан словамі Ладымера і, забыўшы аб напамненні ім пра кватэру, адышоў ад яго к другой купцы расьлін і загаварыў:

— Вось гэта тырольская капуста. А гэта цукровыя белыя буракі. На дзіва ўдаліся... А вунь там далей—памідоры скорасьпелыя...

— Так, так... Выбачайце ўсё-ж, таварыш Парог, я-б папрасіў вас наконт кватэры.

— Ах, я забыў,—прабачыў упраўляючы і сыпешна павярнуў к ганку:—Ідзем, калі ласка, ідзем, я вам пакажу памяшканьне.

Яны ўвайшлі ў будынак. Парог заскочыў у сваю кватэру ўзяў ключ і павёў Ладымера па вітых драўляных усходах на другі паверх.

— Тут, якраз асобна ад другіх, ход па калідоры, маюцца тры пакоі. Дагэтуль іх ніхто не займаў, бо трэ' крыху прыбраць, абгледзець, падстроіць. Для вас, памойму, зусім падходзіць,—казаў упраўляючы,

паціху адпіраючы дзверы:—Праўда, пуставаты, вось бяда. Няма адкуль мэблі ўзяць—усё разламалі, раскралі, пабілі... але можа што-кольвечы нойдзем, а рэшту вялю сталяру, то ён зробіць.

Парог адчыніў дзверы. З шырокага, з высокай стольлю, пакою на пяць вокан панясло сырасьцю і затхласьцю. Ладымер скрывіў нос, зацягнуў нявыразным зыкам і абглядзеў вакола сьцены, столь, падлогу.

— А другія дзверы каморкі?—запытаў ён ў Парога.

— Уласна кажучы, яшчэ адна, там направа, а другая была выгараджана з гэтай вялікай; вось-вось, на тым месцы. Цяпер дастаць дошчак і можна будзе аднавіць сьценку... А вунь у тым куце паставіць печ, і цэлая кватэра.. Пэўна, трэба палажыць трохі часу і працы, пакуль прывясыці ў належны лад. Вы ўжо выбачайце...

Ладымер пакорпаў нагою пыл на падлозе і здзіўлена пакруціў галавою:

— Тут ня трохі, а многа трэба часу і працы палажыць! Але, што-ж зрабіць. Я люблю папрацаваць... Добра, няхай будзе за мною... А пакуль, дзён тры, пэўна-ж, ня выганіце адтуль,—праказаў ён.

— Чаго! Тым болей што я ўверан, што вы хутка ачысьціце тут! Я вам людзей дам... Так.. Ну, дык вось вам ключ,—упраўляючы перадаў Ладымеру ключ. Той замкнуў каморку, і пайшлі з упраўляючым уніз.

— Цяпер давайце пойдзем на паравік,—запрапа-наваў Парог.

— Давайце.

Яны выйшлі праз парадны ход на дзядзінец.

Цёплае яскравае сонца так і абдало іх сваім праменьнем, асьляпіўшы вочы пасьяя цёмнага калідору і ўсходу на другі паверх, кудэю яны прайшлі.

На дзядзінцы бегалі дзеці ў доўгіх шарачковых забруджаных кашулях, гергеталі гусі, шчыпаючы зялёную мураўку паўз плот, і давольнымі валяліся ў пяску паўгадавалыя парасяты.

Ладымер з цікавасьцю, вартаю клапатлівага гаспадара, пазіраў на бесклапотныя стварэнні, зусім ня слухаючы Парога, які тлумачыў яму пароду гусей, вартасьць свіней і будучую ад іх карысць для саўгасу і рэспублікі.

— Бязумоўна, гэта карысная рэч— жывёлаводства,—компэтэнтна заўважыў нарэшце Ладымер, адварнуўшыся к Парогу:—Трэба разводзіць, я—прыхільнік гэтага.

Сказаўшы, ён павярнуў голаў направа к будынку, дзе начаваў, і ўгледзеў, што пад акном стаіць канторшчык, а ў вакне яго жонка, гутарачы між сабою. Ладымер перш здзівіўся і дапусьціў колкую думку, але тут-жа быў адцягнут словамі Парога:

— Сюды, вось, таварыш Ложка, пойдзем праз сад, сюдэю бліжэй, ды па дарозе я сумею паказаць вам сад... Шкода толькі што я яшчэ ня еўшы...

— Я таксама. Ды, прызнацца, ўжо хочацца. А ў вас, пэўна, тут нечага дастаць?—пацікавіўся Ладымер, пералазячы платы.

— Так, трудна; апроч малака, амаль-што нічога нельга дастаць. Ведаеце, адкуль-жа яно будзе. Мяса і сала купляем у Кругох. А калі ў каго і ёсьць, то для сябе... Выбачайце,—перабіў самога сябе Парог,—я зусім забыў вам паказаць яшчэ залю, дзе я думаю зрабіць тэатр... Ведаеце, зразу не разарвешся на ўсё. Трэба і тое, трэба і тое, а без тэатру, прызнацца, і нуднавата ў нас, у глушы. Зрэдку езьдзім у мястэчка, але ўсе не паедуць і часта не паедзеш, а тут-бы можна было спэтаклі ладзіць і вясьці культурную працу... Да бяда—не з кім, таксама... Вось зойдзем...

Парог павярнуў направа і вывёў Ладымера к балкону ў сад, з якога калісь паны Крэўскія любаваліся клюмбамі кветак, сажалкаю і маладым садком. Па шырокім многастуенным ганку яны падняліся да шырокіх шкляных дзьвярэй і ўвайшлі ў залю.

— Вось тут калісьці паны рабілі балі. Бачыце, колькі прастору, які тэатр можа быць, і выгляд добры... Я ўсё зьбіраюся зрабіць сцэну, ды што-ж—адзін...

— Я вам памагу, таварыш Парог,—шчыра выказаў Ладымер, здавальняючым паглядам абводзячы прастору вялікае залі:—Чаго-ж хацець, тут можна добрую сцэну ўстроіць! Вось к тэй сыцяне, а з тае ўваход. Памесьціцца, думаю, чалавек да трохсот. Я вам памагу... Я так люблю гэту справу!

Ладымер выкінуў з памяці тое, што ня ёў, забыўся, куды ішлі, і ўвачавідкі цешыўся будучым тэатрам, які ён паставіць на належную вышыню і зробіць асяродкам культурнай працы.

Трэба к выпадку адмеціць, што, па словах Ладымера, ён змалку меў цягу да мастацтва, некалі прымаў удзел у аматарскіх спэтаклях у сваім мястэчку, пасля, выехаўшы ў Ленінград і ўступіўшы ў культурна-асветнае рабочае вобчства, іграў у рабочым клубе; а з часу звароту на бацькаўшчыну, пасля Кастрычнікавай рэвалюцыі, ездзячы па саўгасах, першы ўсюды наладжваў тэатральную справу. Таксама прывучаў ён да акторства і сваю жонку Акіліну, якая, праўда, невялікую ахвоту мела да частых «выступленьняў», але для рознастайнасьці не адказвалася выпаўняць просьбу мужа.

Рашыўшы ехаць у Скуплі, Ладымер, між усім іншым, меў у воку павясьці ў іх шырокую культурную чыннасьць. За два гады жыцця па саўгасах, ён убачыў, што з яго хоць і невялікімі ведамі, але з гарачаю ахвотаю, можна прынясьці вялікую карысьць цёмнаму сялянству. Гэту карысьць ён бачыў у правядзеньні сярод сялян культурнай працы, галоўным чынам, праз арганізацыю тэатраў. Мітынгаў Ладымер не паважаў і ня бачыў ад іх тае карысьці, якую, па яго, дае тэатр.

І вось, уледзеўшы вялікую залю, самае важнае для заснаваньня тэатру, Ладымер увесь растаў ад душэўнага ўміленьня і раптам захапіўся думкаю, каб як найхутчэй яго наладзіць.

Упраўляючы зваў яго ісьці ў сад, а там у паравік, знарок выходзіў на ганак, пасьвістваў і злаваў, што траціцца час, а Ладымер і не зважаў, як нібы-то той, хадзіў па залі, вымяраў шагамі даўжыню і шырыню,

плянаваў выгляд сцэны і нават перакідаў думкамі назовы розных беларускіх і расійскіх п'ес.

Так прайшло добрых паўгадзіны, прайшло-б і болей, каб Ладымеру не памяшалі жонка з канторшчыкам, якія прыйшлі к ім, каб разам пайсьці аглядзець саўгас.

— А мы вас шукаем, а мы вас шукаем!—з наданай рэзвасьцю не праказаў, а прагукаў канторшчык.

— Уладзя, ты-ж яшчэ нашча, мо-б пайшоў чаго перакусіць?—ад сябе запрапанавала разьвязёленая Акіліна. Ладымер хмурым поглядам акінуў жонку і Цыбуліна, прамаўчаў момант і суха адказаў:

— А вы-ж там найшлі што паесьці, ці і ты галоднай бегаеш з таварышам Цыбуліным?

— Я... ды мы ўсе сяго-таго зьелі пакрысе. Я дастала малака, а яец і сала троха было, і сыпакла яешню, а то наварыла заціркі.

— А Паўлусік як гуляе?

— Даўно я яго абвадзіла па ўсім дзядзінцы; ён усё прасіўся к табе...

— А чаму-ж не ўзяла?

— Пасьля ён найшоў кампанію і не захацеў ісьці... Там з ім маці. А я з таварышам Цыбуліным прайшлі сюды, каб разам пайсьці аглядзець саўгас.... Хадзем-жа, чаго ты тут марудзіш...

— З Цыбуліным?—папракнуў Ладымер і раптам, каб не стварыць гэтым папрокам абвостраных стасункаў у неналежным месцы, перайшоў на другое.— Паглядзі, Акіліна, які добры тэатр будзе. Я проста

адарвацца не магу; тут трыста чалавек памесьціцца...
Гатуйся—хутка мусіш вывучваць ролю.

Прапусьціўшы першае слова мужа, Акіліна на-
конт тэатру адказала:

— Ды я ведаю, цябе і цягнула ў Скуплі для гэтага...
Не зацягайся пакуль у тэатры, перш давай адгля-
дзецца, уладаваць з кватэраю, прыняцца за работу;
а тады ўжо тэатры...

— Кватэра ёсьць, толькі-што аглядалі; прыбярнуць
трошкі—і можна будзе перасяляцца... А з работаю
таксама не апозьнімся.

Акіліна размаўляла з мужам і бясьціхання нагля-
дала за Цыбуліным, які на ганку аб нечым перага-
варваўся з Парогам. Хвошчучы дубчыкам па гетрах,
Цыбулін здавальняюча ўсьміхаўся і касіў вачыма
праз дзьверы ў залю, кірункам да Акіліны.

— Таварыш Ложка, давайце пойдзем на паравік!—
пазваў упраўляючы Ладымера і пайшоў першым
з ганку. Цыбулін, мінутку пачакаўшы, пайшоў за
ім. Павярнула да выхаду і Акіліна; пазваўшы мужа:

— Ідзем, Ладзя, абгледзім і пойдзем, я згатоўлю
сяго-таго перакусіць. А мо' наперад зробім гэта, а?

— Не, пасья.

Яны пайшлі з залі.

У саду, ідучы напрамкам да паравіка, Парог па-
казваў на ўстроеныя ім клюмбы кветак, на падчыш-
чаныя маліньнік і агрэсьнік; расказваў, як яму прыш-
лося выратаваць зусім запушчаны сад, які ён пабя-
ліў, паакапваў і падчысьціў ад імху. Гэтым ён абара-

ніў сад ад вусені, што добра адаб'ецца на даходнасьці саўгасу. Па просьбе Акіліны Парог растлумачыў гісторыю аб тым, як зараджаюцца і выгадоўваюцца садовыя жучкі і чарвячкі, дадаўшы пры гэтым тлумачэньні аб іх зьнішчэньні простым спосабам і спосабам культурным.

Усе тлумачэньні і апавяданьні, якія даваў Парог, выліваліся ў стройную, добра завучаную лекцыю, бяз супынак, паважна. Відаць было, што сваю справу ўпраўляючы ведаў добра і шчыра ёю цікавіўся. Гэта падмеціў Ладымер і пачынаў вырабляць у сабе адпаведныя прыхільна-ўшанавальныя адносіны да Парога. Ладымер помніў атэстацыю ўпраўляючага фурманом Гаўрылам і думаў сабе, слухаючы Парога:—а глядзі, стары добра ўмее падмячаць. Сапраўды Парог талковы і дзейны чалавек. Паглядзі ты, усё ведае, шчыра клапаціцца аб гаспадарстве саўгасу, уваходзіць з душою ў кожную рэч. Го, патрэбны савецкай уладзе гэткія людзі, ой, як патрэбны! Іх так мала ёсьць яшчэ, што трэба іх ацэньваць на золата. Знача—пераконаны цалкам новай ідэяй дзяржаўнага аднаўленьня. Цікава, комуністы ён ці не? Трэба будзе ў выпадку запытацца... Люблю такіх людзей і высока іх цаню.

Тымчасам яны прайшлі сад і павярнулі да сажалкі. Парог пераказаў ідучым з ім яе маленькую гісторыю, падкрэзьліўшы карысьць сажалак для гаспадарства з розных бакоў. Па яго думцы—сажалкі павінны служыць для культываваньня рыбнага промыслу, што ён ужо апляноўвае на наступны год.

Паравік, да якога яны прыйшлі, завярнуўшы ўлева ад сажалкі, складаў верхавіну тае надуманае сыстэмы аднаўленьня саўгасу Скупляў, якая ўвесь час малявалася энэргічнаму ўпраўляючаму. Без «прамысловае стацьці» нельга мець мажлівасьці «разварочвацца ўшыркі». Скуплі, па пераконаньню Парога,—гаспадарства, не падыходзячае да жывёлаводства; галоўная продукция яго—бульба, з якое і можна рабіць крухмал і гнаць сыпірт. Пры гэтым у вакружнасьці маюцца іншыя саўгасы, меней крэпкія, у якіх таксама знойдзецца шмат бульбы на перагонку. Млын-жа і лесапілка дваяка каштоўны—для абслугоўваньня саўгасу і бліжэйшага сялянства.

Парог вылічыў, што млын дасьць кожны месяц даходу каля трох сотак рублёў, адначасна абслужыўшы сябе. А калі далажыць да гэтага заробтак ад вырабу крухмалу і выганкі сыпірту, дык тады атрымаецца яшчэ большая палёгка ў гаспадарстве.

Вылажаныя Парогам думкі «аб прамысловай стацьці» больш за ўсё спадабаліся Ладымеру; калі ён прымеркаваў іх да сваіх плянаў і поглядаў на пасьпешнае разьвіцьцё зямельнае гаспадаркі, дык яны кропка ў кропку супалі. Да гэтага Ладымера, як профэсіяналістага работніка, лісьціла яшчэ і належная ўвага ўпраўляючага да прамысловай галіны гаспадарства. У Ладымера заказлытала клясавае пачуцьцё, гордасьць закаранелага індустрыялісты, чалавека машын, жалеза і дынамікі.

— Вы праўду кажаце, таварыш Парог, саўгасу абавязкова патрэбна апірацца на «прамысловую стаць-

цю». Ня лішчу вам, а ў вас маецца здольнасьць добрага гаспадара. Я ўжо, прызнацца, чуў аб вас...—прызнаўся Ладымер.—Толькі, памёйму, вам ня трэба спыняцца на палове ў справе дасканалага абсталяваньня гэтых трох выглядаў прамысловасьці. Рашылі—даводзьце да канца. Я, з свайго боку, прылажу ўсе стараньні, усе свае веды, каб справа была на працягу году скончана.

Увайшоўшы ў завод, Ладымер з выглядам знака дзела абглядаў машыны зьнізу даверху, бегаў вакол іх, кратаў кожную шрубку, сачыў за ўсімі рыхтункамі. Пры гэтым ён ганіў за нерашчотлівасьць тых, хто так будаваў самы будынак заводу, што не разьлічыў ні месца, ні размаху, ні значнасьці ўсяе справы. Па Ладымераваму мусіла быць зусім іначай: будынак павінен быў быць пашыраны і падняты яшчэ на адзін паверх, а лёкомобіль павінен быць заменены на больш сільны.

— Яно то, пэўна, таварыш Ложка,—хітра пасьмейваючыся з шырокіх плянаў Ладымера, казаў упраўляючы.—Я ведаю ўсё гэта, ведаю, але трэба лічыцца са сродкамі. У нас тут яшчэ так многа трэба зрабіць, так многа трэба наладзіць, што проста страх бярэ. Паказваў я вам памяшканьне пад кватэру, бачылі, у якім яно выглядзе,—вось так яшчэ многае што, многае. У нас для рабочых не хапае добрых кватэр, трэба аборы падстроіць, машыны земляробскія паламаліся, коняй зусім мала, вупражы...

— Так-так,—згаджаўся Ладымер,—але не забывайце таго, што ў заводах гэтых схавана палова ўсяго

вашага пляну; не забудзьце таго... Два месяцы папрацуе млын—і гатова вупраж, папрацуе год—і некалькі коняй. Ці ня праўда, мо'?

Акіліна з канторшчыкам увесь час маўчалі. Для іх мала цікавымі былі пляны Парога з Ладымерам на конт адбудовы гаспадаркі саўгасаў. Болей таго, шчырасьць мужа, з якою той адносіўся да гэтага, дзівіла Акіліну і нават зьлётку раздражнівала яе. Ёй ўжо здаўна была крыўда на Ладымера, што праз сваю гарачнасьць і захапленьне рознымі справамі ён зусім забывае сям'ю, яе дабрабыт, перакорыць яе, Акіліны, думкам і просьбам,—адным словам, парушае сямейныя традыцыі, хатнія стасункі і вымушае яе (Акіліне калнула ў сэрца, ажно яна балюча садрыгнулася) на апасьлівыя крокі... Выпадак па дарозе ў Скуплі, калі ёй успомніліся мінулыя вобразы любоўных здарэньняў, нейкая міжвольная прыхільнасьць да канторшчыка Цыбуліна, якую ўжо запымеціў Ладымер, былі чароднымі эпізодамі падобнага ўхілу. Да чаго гэта прывядзе Акіліну—ёй самой цяжка рабілася пры адным праглядзе ўперад. Але маладзёцы Акіліне, абмяшчаненай змалку, кіпучай па натуре, прагавітай да бурнага жыцьця, да мужчынскае ласкі, здаровай, ядранай, жыцьцяраднай кабёце, нельга марнець у самамуштраваньні, нельга абыходзіцца сутрыменьнем, зьнішчэньнем маладых прагных пазываў. Што там за жыцьцё будзе бяз гэтага, навошта яно? Акіліна перабірала гэтыя думкі, як пакутніца пацёркі, і балюча хвалявалася. Ладымер вярцеўся каля машыны, як які шворан, як складная яе часьціна, бязьці-

каўны да Акілініных перажыванняў, глухі да яе патрабаванняў, а збоку, як на пружынах, увіваўся малады, эlegantны, кіпучы маладосьцю, хвацкі канторшчык Цыбулін. Белы, чысты, з правідловымі рысамі яго твар, квятучая, сакавітая ўхмылка на ім, агністыя, шэрыя вочы, з зіркам, як электрычны бляск, пакіраваным на Акіліну, мучылі апошняю, зьбівалі яе з толку, таўхалі на грэх, на праступак, кроілі сям'ю мячамі маладзічына сэрца. Як хто падсмальваў ёй пяткі ці калоў іголкамі ў бакі—яна вярцелася на месцы, нэрвавала, то апускала, то паднімала вочы, то хмурыла, то чарсьцьвіла твар. Здавалася, пахвільна апускалася, раставала, як сьвечка, завядала, як сарваная рожа. Цыбулін калуцаўся ў яе балючым месцы...

— Ладымер, хадзем, нарэшце, дахаты, ужо далёка за паўдня, а ты яшчэ нават не аграшаўся. Ці-ж можна так? Цябе тады ня хопіць і машыны паправіць... Хадзем,—ня стрымалася Акіліна.

Але калі яе слоў Ладымер не заўважыў, тады Акіліна пераказала іх у большай нэрвовасьці.

Ладымер, аднакава, ня зразу адарваўся ад машыны—яшчэ хлілін з пяць папрабаваў розных яе частак і толькі ўгледзеўшы, што ўсе на дварэ, а ён размаўляе і судзіць сам з сабою, выйшаў.

Падзівіўшыся з пагоды, яны разышліся.

VI

Справа з кватэраю ў Ложкаў не зацягнулася: Ладымер уладзіў яе ў тры дні. Назаўтра, пасля агледзін саўгасу, ён зранку, разам з жонкаю і цёшчаю,

прыняліся за ўборку сьмецьця і чыстку. У абед Парог падаслаў двух рабочых і сталяра. З апошнім Ладымер умовіўся паправіць рамы ў вокнах, зрабіць перагародкі і некалькі зэдлікаў, палавіну чаго ён зрабіў у два дні. Рабочыя пасобілі перанесці печку-чыгунку, пару сталоў, шафу і калыску, дадзеныя для Ложкаў упраўляючым саўгасу. Таксама рабочыя перанясьлі з часовага памяшканьня, дзе спыніўся Ладымер з сям'ёю, яго прывезеныя хатнія рэчы—гэта ў адзін дзень. На другі-ж была падмыта падлога і пабелены сьцены. Аставалася паправіць печ і зашкліць вокны. Гэтага ўжо нельга было выпаўніць сіламі саўгасу, і Ладымер мусіў ехаць у мястэчка Кругі. Але паездку ён ня лічыў перашкодай для перабраньня ў кватэру, і ўжо чацьвертую ноч Ложкіначавалі ў сваім памяшканьні. Часовыя няўдобствы хоць і руплілі яму, усё-ж не маглі адбіцца на патрэбнасьці пачынаць работу па рамонту. Якраз к гэтаму часу павінны былі цеслі пачаць падбудоўку дзераўляных частак заводу, а чорнарабочыя—ачыстку іх ад пяску і бруду. Таксама пад наглядам Ладымера трэба было нарэзаць дзерава ў лесе і пачаць пілоўку. Адным словам, пуск работы па адбудаваньні заводу цалкам залежыў ад мэханіка Ладымера Ложкі, і ён, Ладымер Ложка, вымушаны быў да яе прыступіць неадкладна.

На чацьверты дзень з дзевятай гадзіны раніцы, выпіўшы, як і ўсе дні, кубак малака, Ладымер ужо быў каля будынку заводу. Усіх рабочых ён узяў на падлік, і з захапленьнем пачаў кіраваць работаю, паказваючы і расказваючы кожнаму цэху рабочых, як

і што рабіць. У самога-ж у руках былі сантымэтр, цыркуль і напільнік. Хвіліна ад хвіліны ён сам прырываўся да машын, аглядаў, вымяраў, адкручваў шрубкі.

На абед Ладымера дазваляў сабе толькі паўгадзіны, і ўжо шмат пасьпяваў паўвіхацца, пакуль вярталіся з абеду рабочыя. Гэтыя былі здзіўлены павядзеньнем Ладымера і пільна абгаворвалі яго паміж сабою.

Наогул асаблівасьць характару Ладымера, як чалавека, і працаздольнага, як работніка за першыя дні яго прыезду ў Скуплі ўжо былі вядомы ўсяму насяленьню саўгасу. Аб ім заўзята перагаворвалі рабочыя, талкавалі служачыя і шушукалі кабеты. Пэўна, не аставалася бяз прыкрас, што звычайна ў сялянскім быце. Тым болей загудзела гутарка аб майстры, калі ён узяўся за працу. Асабліва, з цікавасьцю чакалі ад Ладымера наладжаньня ім тэатру. Толькі ён агледзеў памяшканьне, як усе забубнілі аб акторскіх здольнасьцях Ладымера.

Тэатр вельмі гостра чапаў жыхароў саўгасу, і яны не аднораз скардзіліся самі сабе на адсутнасьць у іх жадных забаў. Калі адзін раз упраўляючы Парог успамянуў аб патрэбе тэатру для саўгасу, то моладзь не давала яму спакою, закідаючы пытаньнем—калі ды калі, нарэшце, ён яго ўладуе. Упраўляючы першабыцаў у блізкім часе, а пасля скардзіўся на найменьне часу... Цяпер-жа, з прыездам Ладымера, ён зарадаваўся, што гэта справа можа ажыцьцёвіцца, і ўсім хваліўся, што тэатр наладзіць мэханік. Парог

абяцаў Ладымеру ўсякую дапамогу ў справе пастройкі тэатру, і калі Ладымер прыступіў да гэтага, упраўляючы набраў да дзесяцёх чалавек моладзі і прыслаў пасабляць Ладымеру. Стараўся пасабляць і сам.

Гэткім чынам ужо праз тыдзень у Скуплях стараньнямі Ладымера была пабудована сцэна і ўмайстравана ўсё для тэатру. Асталася намаляваць заслону, некалькі дэкарацый і здабыць трохі грыму. Ладымер узяўся і гэта зрабіць, прыўрочыўшы на паездку ў мястэчка Кругі. Недастача адмечаных рэчаў лічылася ім нясур'ёзнай, і ён, сваім чарадам, пачаў адшукваць хлопцаў і дзяўчат для развучваньня роляў у намечанай да першай пастаноўкі «Паўлінцы». Галоўныя ролі Ладымер думаў раздаць Акіліне, Парогу і сабе. Аб гэтым пляне Ладымера хутка праведалі ўсе скуплеўцы, і шмат-шмат гутаркі разьвялі па саўгасе. Водгаласкі яе разьляцеліся нават па вакольных вёсках.

Акіліна чула гэтыя гутаркі на кожным кроку.

Выходзіла з хаты на дзядзінец, ішла да каго пазычыць што-кольвек, вечарам, седзячы на прызьбе,— усягды і ўсюды яе распытвалі жанкі і дзяўчаты, ці скоро таварыш майстар наладзіць тэатр. Многія кабеты няскрытна лісьцілі ёй у вочы, хвалячы Ладымера і лічачы яго за дарагога для іх чалавека.

— Каб ня ваш гаспадар,—казалі Акіліне жанкі,— дык тут ніхто не дадумаўся-б гэтага зрабіць. Кожны заняты сваімі справамі і не шманае. А нашы мужчыны, ведама, цёмныя, гэтага ня сыцямяць.

Акіліна мала ўдавалася ў гаворку аб тэатры: адкажа двума-трыма словамі на запытаньне і пяройдзе

да другога. Аднак, яна не хацела выказаць сваіх поглядаў на мужаву зацею і ні адным крывым словам не абмаўлялася па адрасу тэатру. Не прычэыла яна нізваньня і ўдому. Ладымер варочаўся на кватэру стомлены, запылены, у поце, паведамляў ёй аб зробленым за дзень, а яна, нібы адабраючы яго, пакіўвала галавою і казала:

— А я Паўлінку ганю на ўсіх парох.

Ладымер прымаў словы жонкі за пахвалу сабе і яшчэ больш захапляўся справаю тэатру.

— Паглядзі толькі, як усе задаволены! Праходу не даюць—усё распытваюць. Прыяжджаюць з сёл і дазнаюць. Забачым, як разьвярну працу! Зусім і забудзеш аб горадзе!—хваліўся ён жонцы.—Вось толькі паеду ў мястэчка ды куплю матэрыі на заслону, крыху грыву і, бадай, праз тыдзень-другі можна будзе даць першы спэтакль.

Тое, што Ладымер меўся хутка паехаць у мястэчка, найбольш цікавіла Акіліну. Ёй прагна хацелася часовай перамены, мінутнага проблеску ў хадзе яе сямейнага жыцця. Частыя пераезды з месца на месца, адданьне Ладымерам вялікае ўвагі на грамадскую справу, яго нядбайнасьць да сям'і—сьціскалі Акіліну жалезнымі абручамі нудоты, глушылі надзею на шчаслівыя мінуты, на выкарыстаньне мажлівасьцяў сямейнага шчасьця. Адчуваньне гэтага крапула яе душы ўжо пасля выезду іх з Крумкаў, дзе ў глушы ды ў адзіноце яны пражылі амаль ня цэлы год. Горад, куды яны вярнуліся, хоць провінцыяльны, далёкі па размаху жыцця ад Ленінграду, расшавя-

ліў Акілініну душу гарадзкім гмахам жыцця, дапомніў ёй аб шумлівым і рэзвым дзявоцтве і пасеяў нейкае цьмянае, нясьмелае жаданьне. Акіліне не хацелася ехаць у Скуплі,—страх, як не хацелася, і праз цэлыя дзень і ноч перад ад'ездам яна перабірала ў думках усе ўмовы і абставіны, з якімі прыдзецца спаткнуцца ў новым саўгасе. Баялася глушы, як мыш сьвятла. Ня верыла, што ў іх будзе іначай, весялей, як у іншых глухіх куткох. Нарэшце, перамагла гэта пачуцьцё, вырабіла ў сабе бадзёры настрой, пагадзілася з лёсам і намерылася нясьці лямку на працягу году... А мо' выпадак здарыцца які, а мо' раптоўна праблісьне які шчаслівы момант? Якраз ён не заставіў сябе доўга чакаць. Прымха нейкая падвяла к ёй Цыбуліна. І як на зло надало ім стрэцца ў гэткую мінуту, калі на твары Цыбуліна склаліся неадхільныя рысы, чаруючая ўхмылка, якія прайшлі ёй, Акіліне, у нутро і абнадзеілі яе салодкімі надзеямі. Яна адчувала прыкрасьць гэтых надзей, бачыла косыя озіркі Ладымера, ведала, што муж калі-небудзь зазнача ёй гэта, прызнавала сьлізкасьць сваіх крокаў—яна ступіла на гэткі шлях—і... не магла сутрымацца. Цыбулін засеў у голаў, зацьміў Ладымера, Паўлусіка, сямейнае ціхае жыцьцё, яго непарушанасьць, падцяў нясуменную павагу з яе боку да мужа, хоць ня палкую, а калісь моцную любоў да яго. Сама не разьбіралася, як усё ідзе, як скручваецца клубок... І ў той жа час думка, што «Ладымер паедзе ў Кругі» суцяшала Акіліну, як суцяшае хлебароба пагодлівы час у жніво. Яна яшчэ раз малявала сабе вобраз саду, но-

чы, спатканьні з Цыбуліным, ласкі... ласкі... І дрыжэла, каб хаця ўсё асталася ціха, шыта-крыта, мінутна, пераходна, каб ніякага сьледу не пакінула гэта на ўзаемаадносінах з Ладымерам. Гэта было штосьці на манер загавору, падгатсўка помсты мужу за яго грахі ў сямейных узаемаадносінах.

Акіліна раз-у-раз паглядала на Ладымера, баючыся, каб ён чуцьцём не падслухаў яе думак і, бачачы яго замілаваную заспакоенасьць, суцяшала сябе: «А я-ж ведаю, што ты не адзін раз зрабіў тое, што табе хацелася. І, пэўна, не пахвалішся мне. А я маўчу. Няўжо будзе грэх, калі я хоць раз прытаю табе сваю... чыгнасьць».

— Калі-ж ты паедзеш у Кругі?—дапытвала Акіліна Ладымера і тут-жа выпрабоўвала яго:

— А, можа, чуеш, ня варта табе езьдзіць у мястэчка? Пачакай нейкі час, а ну-ж зьбярэцца больш спраў.

Хітра падыходзіла яна да яго і паглядала яму ў вочы, гадаючы аб адказе.

Ладымер памаўчаў і рашуча адказаў:

— Я не за аднэю справаю паеду: бачыш, трэба пячніка наняць, каб зрабіў групку ў кватэры, шкла трэба купіць, каб зашкліць вокны; а да гэтага—казённыя справы, таксама патрэбны шрубы, напільнікі. Не, паеду абавязкова.

Задаволеная ў глыбіні душы, Акіліна запытала:

— А калі ты канчаткова паедзеш?

— Пэўна, да нядзелі пачакаю: у нядзелю ў Кру-

гох кірмаш—раз, па-другое, сьвяты дзень,—адказаў Ладымер.

— Ёсьць ведама, што ў нядзелю ляпей усяго,—падказала цешча.

— Ну, а ты-ж толькі спраўляйся з роляю.

— Будзь спакоен, пакуль дакончыш сцэну—роля будзе гатова. Хай другія так падгатовяць, як я, то добра будзе,—пазіраючы ў вакно і зусім ня думуючы аб ролі, адказала Акіліна.

Ладымер задаволена ўхмыльнуўся і пайшоў тупаць па хаце, гаворачы ні-то да жонкі, ні-то сам да сябе.

— Наладзіцца тэатр, і пойдзе на ўсю магу культурная праца. Трэба ўнясьці сьвет у глухі куток... Так, яшчэ цёмна наша вёска, так далёка ад культуры. Жывуць людзі, як ваўкі, адарваныя ад гораду, закінутыя ў лясы... Жадны новага слова, жадны новае весткі... Вакол столькі прыгожасьці, а для іх яна незразумела зусім... Вакол кіпіць жыцьцё, а ім чуецца толькі водгалас у шуме лесу... Наша павіннасьць—аддаваць ім усе нашы веды, дзяліцца з імі тым, што сабралася ў галаве, што вычытана з кніжак. Цяперашняе жыцьцё не павінны спыняцца на адным месцы: яно мусіць вярнецца, віраваць, бегчы наперад. Бач, мы творым рэвалюцыю, перабудоўваем усё на новы лад, нішчым старое да астатку. Ці-ж можна мірыцца з тым, што ёсьць хоць-бы ў гэтых Скуплях? Гэта-ж зусім некранутае рэвалюцыяй месца, выспа... А колькі гэтых выспаў на абшары адной Беларусі!.. Я ня ведаю, як каму, а мне вельмі балюча глядзець калі

дзе сустракаю ціхае жыццё, непарушымую глуш... Каб прымеў, усё-б адным замахам перамяніў... Але на гэта мала аднаго. Я-ж таксама ня бог ведае якое навукі. Выкраў патрошку з часу, вылучыў з кніжак саматугам і павінен аддаваць другім... Тэатрам можна многа зрабіць, і я зраблю. Тут глеба падгатаваная добра. Адно заікнуўся, як усе пайшлі насустрач. А рабочыя прайсці не даюць—калі будзе тэатр гатоў.—Будзе.—кажу,—пастанавіў, дык будзе. А паспрабаваў раздаць ролі—асобаў столькі няма ў п'есе, кожны просіць даць яму ролю, даць яму...

Гутарка захпіла Ладымера, ажно ён забыў пра сон, пра тое, што трэба заўтра а сёмай гадзіне ўставаць і ісці на работу; заняўважыў, што яго ня слухае ні Акіліна, ні цешча, якія няўпрымет для яго ўлягліся спаць і соладка пасопваюць. А сьведкаю яго толькі акраець месяца, выплываючы адным рогам з-за купы густое ліпы і ліючы ў прачыненае акно разадраныя палойкі серабрыстага сьвятла, і салодкі водыр мёду.

Ладымер скончыў размову, паглядзеў на кватэру і падышоў к акну. Чорны слуп—заводзкая труба—пераняла яго погляд і адцягнула Ладымераву ўвагу на паравік, на лесатілку, на плян іх рамонту і пуск у ход.

VII

— Ты прыгатоў мне сёе-тое на дарогу,—папрасіў Ладымер жонку ў суботу за абедам,—я заўтра зраньня абавязкова еду ў Кругі.

— А што-ж ты возьмеш?—пытала Акіліна.—Есць ці захопіш з сабою? То я сыпяку табе скварак і каўбасу. А з адзежы—палажу паліто... Возьмеш паліто?

— Трэба ўзяць. Вазьму і есці, таксама—усё-ж, як-ніяк, прыгадзіцца; сыпячы сала.

— А ты доўга там думаеш быць?

— Доўга? Дзень! Зраблю свае справункі і назад.

— Так ты ўжо не сядзі лішняга часу.

За чатыры дні, якія прайшлі з часу гутаркі аб паездцы Ладымера ў Кругі, Акіліна ні на момант не расставалася з сваімі думкамі і жаданьнямі. Як загартаваныя ў вадну галачку, качаліся яны ў яе нутры, за тонкім пластом будзённых, хатніх клопотаў, і раз-ад-разу давалі аб сабе знаць. У некаторыя мінуцы, асабліва калі Ладымер выходзіў з ёю ў палетак пагуляць і яны загаварваліся аб чароўнасьцях прыроднае красы, Акіліна адчувала моташнае бязволье выслабаныца ад пастароньніх, наносных думак і ўхілаў і захаваць сябе нявіннай для Ладымера. У гэтыя моманты яна забывала змарнаванае, па яе думках, сямейнае шчасьце, прашчала Ладымеру яго халодную нядбайнасьць да яе жаночае ласкі і здавальнялася духовай блізкасьцю з ім, павагаю да яго. Цьвёрдая галачка спакусы падала дзесь глыбока-глыбока на дно душы, давала волю новым адчуваньням, якія навеіваў лёгка подых сьвежага вятрыска, злень і пах, блакітнае неба. Хісталася пад нагамі густая мятліца, схіляліся налітыя малаком каласочки жыта, рэзьвіўся адлятаючы ў лес жаўранак, залівалася перапёлка, гучэлі песьні вясковых дзяўчат... Акіліне не хацелася ні

гораду ні яго жыцця. Бег уперадзе Паўлусік, лепятаў няўмоўчна, азіраючыся на бацькоў, ганяўся за матылькамі і рваў валошку. Каб у гэтыя моманты паказаўся канторшчык, Акіліна здрыганулася-б усёй істотай ад агіднага пачуцця да яго, упікнула-б сябе неміласэрна і мо'-б, чаго добрага, перарвала-б тую спакусную нітку, якая высукалася ў яе нутры зачарствелай будзёншчынай сямейных стасункаў і ёмка перакінулася да Цыбуліна... Акіліна прыўздымалася на строем, пахадзіўшы адвячоркам паміж ніў, напаўнялася асаблівым шляхетным пачуццём, прымала выгляд дабрачыннай гаспадыні і жонкі... Але толькі вярталася ў кватэру, уваходзіла ў абставіны сямейнага быту, разыходзілася з Ладымерам, які хапаўся за п'есы, за проекты тэатру, кідаў сям'ю цалкам і яе ў асобку, як зноў пачынала думаць грэшныя думкі... Галачка гэтых думак высочвалася са спрату, з дна нутра, крatala думак і пачуцця і напаўняла ўсю істоту цягучым нявыразным жаданнем, прагаю, хаченьнем. Ладымер прымаў у яе ваччу сухі, завялы выгляд, манашаскі воблік і адыходзіў далёка-далёка з яе адзнання, чужы і халодны Акіліна паварочвалася да сына, абеглым зіркам праходзіла па яго тварыку і дзівілася таму, што Паўлусік падобен да бацькі і таму, што ў ёй так мала да яго ўвагі і мацерынай любові. «Шэсьць гадоў сынку, і чым больш ён падрастае, тым менш ва мне прыхілу і пашаны да яго. Міжвольна ўстае пытаньне, як і што здарылася так, што я і ня прымеціла, калі мінулі гэтыя шэсьць гадоў. Бесканечная вандроўка, як вечнага яўрэя, бяз

прытулку, бяз пэўнага месца. У Ладымера адно, а ў мяне другое». Акіліна пераносілася думкамі ў дзявочыя гады свайго жыцця і перабірала ўсе падрабязгі тых умоў і абставін, якія справодзілі яе знаёмства з Ладымерам, жаніцьбу, першыя гады жыцця. З шэрае мінуўшчыны выблісквалі ружовыя мясьцінкі, аб якіх так прыемна ўспомніць і якія так міла адчуць. Ладымер калісь быў зусім іншым хлопцам: жыццярэдвым, жывым, рэзвым, любіўшым жыццё, як яно ідзе, у моманце, у перажываньнях бягучых хвілін. Агнём гарэлі вочы, нясло цеплатою ад усёй постаці, крыніцы ласкі, пэнту, замілаваньня... Акіліна насілася на скрыдлах успамінаў, як пёрка на ветры, захоплівалася імі што далей, тым болей і глыбей. Адвячоркамі, здавалася, губіла цэльнасьць іх, перарывала, як быццам забывала, але ішоў Ладымер на працу, і ўчарашняе аднаўлялася зноў, сточвалася шчыльнашчыльна з ранейшым і разварочвалася шырэй ды шырэй.

Чым бліжэй падыходзіла да часу выезду Ладымера ў Кругі, тым разгульней віравала Алікініна выабражэньне, настойней прасіліся на перабору ўспаміны і глыбей вырывалася канава між ёю і мужам у іх сямейных стасунках...

У суботу за абедам, калі Ладымер папрасіў прыгатавіць яму сёе-тое на дарогу, Акіліна зразу адчула ў сабе нейкую перамену, астужанасьць. Быццам раскалыханыя хвалі маладых яе пазываў раптам сыціснуліся стромкімі высокімі берагамі, у якіх ня стала раейшага прастору. На разгарачаны лоб нібы апала

некалькі халодных капель, якія прабілі чэрап і дробнымі пырокамі пакрапілі мозг. Так бывае ў выпадках, калі чалавек, разагнаўшыся ўдагонкі за намечанай мэтай, пры дабліжэньні к ёй, раптам траціць яе сьлед.

Акіліна, выправіўшы мужа з абеду на работу, прынялася за гатоўку яму сяго-таго на дарогу: папершае, яна дастала з куфэрка сьвятошні гарнітур, падчысьціла яго і падпрасавала; прыгатавала чыстую бялізну, а пасья завіхнулася ля яды. Падпаліла ў чыгунцы, дастала з кубэлка кавалак сала і пачала крышыць. Усё, як рупная гаспадыня і жонка. Але думкі працавалі ня ў тахт рукам і нагам: думкі пераносіліся ў заўтрае. «Ладымер едзе», спляталіся яны ў словы, «пэўна, заўтра я яшчэ буду спаць, як ён выедзе. А можа разбудзіць? Трэба-ж к абеду заехаць... Так... Ці адзін? Няўжо і Цыбулін паедзе?..» Слова «Цыбулін» выклікала ў яе душы лёгкае жах і нявыразнае, адначасна радаснае і палахлівае пачуцьцё. Ажно пад яго ўплывам цішэй пачалі хадзіць рукі, і густая ліпкая вяласьць разьлілася па цэле. Акіліну пацягнула к акну, якое зранку было адчынена для асьвяжэньня кватэры. Яна падышла, перагнулася на падвакоўнік і ўстраміла погляды ў гушчу ліпавых карон. Зелень, чорназялёная, ўкропленая бела-жоўценькім цьветам, залашчыла яе вочы, заваражыла да сябе. Гарачае сонца паліравала лісткі, павернутыя да яго, і палівала прамяністым сьвятлом процьму пчол і вос, лятаўшых над ліпамі, падтрымоўваючы роўны зьлітны гуд-гармоню. Тонкі водыр уліўся Акіліне ў грудзі і сп'яніў думкі, разьліваючы тультайную аса-

лоду. Раз-ад-разу праляталі птушкі, кідаючыся на-
ляту ў лісьцяную гушчу і адтуль падаючы свае га-
ласы. З-за вулічнай сьцяны даносіўся тонкі галасок
яе Паўлусіка і ўшчунак малога бабаю... Акіліна не
зважала гэтага. Ня прымеціла яна і таго, як сонца
паціху ўкрадкаю спусьціла пучок свайго сьвятла з
даху дому і каўзанула ім па яе твары.

Гэта нявыразнасьць настрою, які ні зваў, ні пры-
пыняў, ні цешыў, ні суміў, трымала Акіліну на месцы
каля паўтары гадзіны. Стук дзвярыма яго перабіў.
Акіліна хутка адварнулася на пакой і падбегла к чы-
гунцы. Паглядзела. У чыгунцы жухаець чырвоны
прысак, абложаны вакола попелам. На крэсьле помеж
стаяла скаварада з раскрышаным на ёй салам і з на-
жом між сала. Акіліна, ня гледзячы, хто ўвайшоў,
хапілася за скавараду і паднесла яе к чыгунцы, але
тут-жа адумалася, паставіла зноў на крэсла і нагну-
лася за некалькімі паленцамі, каб падлажыць у печ.

— Ты паліш чыгунку, дачушка?—запытала Акі-
ліну маці, падыходзячы к ёй.

— А як-жа, трэба сьпячы Ладымеру сала на да-
рогу. Заўтра-ж не пасьпею,—адказала Акіліна.—
А Паўлусік дзе?—запытала яна.

— Бегае, яшчэ к бацьку пабег... А болей што ты
будзеш пячы?

— Каўбаску якую; вось купіла надоечы ў Башлы-
кавых... Вы, мама, наскрабеце бульбы на вячэру. За-
раз ужо Ладымер павінен прыйсьці.

— Нешта, я бачыла, да яго ў паравік пайшлі
ўпраўляючы і канторшчык, а з імі яшчэ нейкіх двое

мужчын... Гэты канторшчык, на яго ліха, такі далікатны мужчына, што міла паглядзець; як паніч які—ды годзе.

Гэты сказ яе быў так не ў пару! Акіліна пакінула скавараду на чыгунцы, а сама падышла к вулічнаму акну і паглядзела ў бок паравіка. Густая прыземная ракіціна заступіла ад яе вачэй яго сьцены, і Акіліна, паглядзеўшы комін і стрэху, вярнулася к печы.

— Не павінны там доўга быць, ужо вечарэе,—праказала яна.

— Я думаю, калі яшчэ ня зойдуць у тэатр.

— Гэта няйначай... Я і забыла, што ён ёсьць у нас..

— Нарабіў-жа, ведаеш, гоману ён па ўсіх Скуплях... Дзяўчаты, хлопцы, дзеці—не дачакаюцца...

— Увесь час за гэтымі тэатрамі... занядбаў усё... Нікому ня трэба—а яму...

Гэтыя словы Акіліны мелі ў сабе звычайную незадаволенасьць, ужо застарэўшую, цвёрдую і едкую. Аднак, маці не западозрывала гэтага—яна, наогул, мала ўдавалася ва ўзаемаадносіны паміж дачкою і яе мужам. Акіліна не выдавала мацеры сваіх скрытных думак, а Ладымер з сваёю халоднасьцю да сямейнага жыцьця выглядаў у ваччу старое занадта крутым балышавіком. Дачка не здаволілася гэтым—то прымячала маці, але не падлівала масла ў агонь. Наогул тое, што зяць трымаў яе ў сябе, абыходзіўся з ёю добра, з павагай, рабіла Ладымера ў вачох цешчы харошым чалавекам, памяркоўным і сталым гаспадаром. За гэтыя якасьці цешча даравала-б яму ўсе недахваткі яго, каб і ведала іх. І ні за што-б не прасьціла Акіліне яе

помыслаў, яе скрытных, навеяных Цыбуліным, думак, каб толькі праведала аб іх.

— Ну, што-ж—няхай стройць тэатры, гэта-ж невялікая бяда,—разважала цешча.

— Не бяда, калі ў меру, а калі ўжо занадта зацягам, тады моташна робіцца, тады горш бяды,—не згадзілася Акіліна.

— Бач, ужо яго гэткая натура; не перавучыш-жа сталага чалавека... Другія гоняцца за горшым, а тэатр...

— А, бачце, яму сям'я на другім пляне...

Падскваранае сала ня сыціхала трашчэць, папаўняючы скавараду тлустым лёкам. Румяныя скваркі выразна прэсьцілі чорную галу пасудзіны, як маленькія выпачкі ў цёмнай вадзе. Старая напоўніла лаханку белаю, аскрэбенаю бульбаю і палівала яе вадю з меднае конаўкі. Раптам абедзьве прышыніліся і прыслухаліся.

— Ідуць абое, здаецца!—прамовіла старая.

— Ідуць!? Але! А ў мяне яшчэ вячэра не гатова...

— Нічога, падложым дроў, і бульба ўраз зварыцца...

Яны разьбегліся па кутках пакою, адна за вадю, другая за нечым іншым.

— Можа дроў няма?—запытала старая.

— Нічога, я выскачу вазьму,—адказала Акіліна і пабегла к дзьвярам. Але не пасьпела хапіцца за ручку, як яны адчыніліся, і ў кватэру ўвайшоў Ладымер з сынком, а за ім Парог.

— Добры вечар у хату!—павітаўся ўпраўляючы, працягнуўшы руку Акіліне.

— Вечар добры!—адвіталася Акіліна, зрабіўшы на твары міну неспадзейнасьці.

Парог угадаў Акілінін настрой і пераняў неспадзеўкі.

— Я бачу, вы здзіўлены маім наведваньнем?

— Так, проста прымха. Другі тыдзень побач, а вы ўпярышыню заходзіце.

— Ведаеце, так няма часу, так няма часу, што хоць ты лопні... Аж самому няпрыемна, ведаеце... Што-ж, што-ж...—Парог убачліва схіліўся і разьвёў рукамі.—Ды і то грапіў таму, што вось заўтра маю ехаць разам з таварышам Ложкам у Кругі.

— І вы паедзеце?

— Я і агароднік таксама...

— Усё начальства,—пажартавала Акіліна.

— Не, якраз пакідаем намесьнікам сабе нашага Цыбуліна... Будзе вас ахоўваць...

Акіліна патужылася стрымаць раўнадушша, але міжвольны проблеск здаваленьня, раптам прабегшы па яе твары, выдаў яе. Парог хутка адварнуўся ў бок, сказаўшы:

— Выбачайце. Вы ішлі кудысь, а я толькі затрымоўваю вас.

— Нічога, пасьпею. Дроў трэба пален некалькі ўнясьці. Вячэру гатоўлю...

— Я зьбегаю,—перабіла старая і, не чакаючы адказу, выйшла з кватэры.

Акіліна вярнулася к чыгунцы, а Парог пайшоў к

сталу, ля якога сядзеў Ладымер і штосьці вылічаў алоўкам на паперы.

— Трэба, усё-ж, шмат грошай. Каля дваццацёх чырвонцаў,—абярнуўся Ладымер да ўпраўляючага.

— То хай-бы вы скарацілі, таварыш Ложка, на якіх чырвонцаў пяць, а то ўсе грошы, якія маюцца, прыдзецца аддаць...

— Дык нельга, бачыце. Я і так ужо на тэатр скараціў да трох чырвонцаў. Няўжо такі пашкадуеце гэтых ашчэдных грошай на гэткую справу, як тэатр? Вы падумайце, колькі карысьці можа ён даць? Гэтыя тры чырвонцы могуць вярнуцца тысячамі рублёў.

— Можа быць, але, ведаеце, зараз у нас крута з грашыма. Папершае, трэба гаспадарчыя рэчы справіць, а тады ўжо...

— Дарэмна, таварыш Парог, кажаце... Пакуль укантактаваць гаспадарства і нічога не рабіць іншага—гэта абмылковы погляд. Я сам добра разумею, што аснова для даходнага гаспадарства Скупляў—гэта адрамантаваньне паравіка, але-ж, каб уогуле паднімалася гаспадарнасьць, то трэба сачыць і за культурным узроўнем рабочых саўгасу; трэба выпрацоўваць у іх ахвоту і замілаваньне да працы, павягу да рэспубліканскага добра, як да свая ўласнае рэчы... Мы вельмі шмат цярпімо ад някультурнасьці нашай—далей—годзе. Наша павіннасьць—пачаць культурную працу, як мага, якімі ёсьць сіламі і сродкамі... А тэатр—найлепшы праваднік асьветы...

Парог маўчаў і не перашкодзіў Ладымеру выказаньня поўнасьцю. Нарэшце, рассудзіўшы сам сабе,

пастанавіў не прычыць у асыгнаваньні трох чырвонцаў на патрэбы абсталяваньня тэатру, адказаўшы Ладымеру:

— Што-ж, няхай будзе па-вашаму, не зьбяднеем...

— Вось, пэўна,—хапіўся Ладымер.

Не ўцярпела, каб не ўмяшацца, і Акіліна.

— Ды ён ужо калі прыстане, дык не адступіць,—кінула яна па адрасу мужа.

— Ты лепш не мяшайся ў нашу гутарку,—перабіў жонку Ладымер.

— Што так строга! Уразіла сынагогу!—не здавалася Акіліна.

— Не пасварэццяся хаця,—пераняла цешча, вярнуўшыся з дрывамі,—вось гатовы, пэўна, і каўбаса і бульба,—дадала яна.

— А на дарогу мне згатовіла што, Акіліна?—інакшым голасам запытаў Ладымер.

— Згатавала, чаму не; каўбаса таксама ў дарогу табе; сала наскварыла, а вось ляпёшак сыяку... Ты скажы, будзеш браць сьвятошні гарнітур ці не? Я дастала і падпрасавала яго...

— Вазьму, як-жа-ж.

Старая падышла да стала і заслала яго сарвэтаю; пасля прынесла міску з насыпанаю ўтору паранай бульбай і некалькі талерак для малака.

— Заўтра, пэўна, на золку выедзеце?—запытала яна зяця і спынілася, ждучы адказу.

Ладымер паглядзеў на Парога, перакінуў думкамі і адказаў:

— Так, зраньня выедзем. Трэба сабрацца сёння акурат.

— Ды ўжо яно сабрана, што тут доўга.

Акіліна прынесла малака, разьліла ў талеркі і абярнулася да Парога:

— Падзялеце з намі вячэру.

— Дзякую!—адказаў Парог, устаючы з крэсла і адыходзячы ад стала.

— Да не саромейцеся. Садзецеся. Там-жа жонка не прыгатавала нічога. Садзецеся...

Парог яшчэ крыху паўпіраўся, але нарэшце сеў і разам з сям'ёю Ложкаў пачалі вячэраць.

VIII

Ладымер назаўтра прачнуўся чуць-сьвет. У вокны прабіваўся смуглы адсьвет золку, прасочаны санлі-васьцю, томячы. За акном у парку чырыкалі раньнія птушкі; пастух нукаўся з каровамі, рыпаючы варотамі хлявоў. Гергеталі гусі ў сьвіронку.

Ладымер падышоў к акну не адзяючыся і паглядзеў на дзядзінец к вазоўні. Якраз канюх Посік адмыкаў вароты, азіраючыся ў бок стайні. Ладымер прыняўся гатавацца ў дарогу, асьцярожна тупаючы па пакоі. Адзеў порткі, памацаваў клунак з ядою і пайшоў мыцца. Бяручыся за конаўку, заглядзеўся і выпусціў з рук. Конаўка стукнула аб зэдлік.

— Хто там?!—раптам заварушылася Акіліна.

Закрактала цешча.

— Сьпеце, сьпеце, гэта я,—супакоіў Ладымер.

— Ужо едзеш? Мо' мне ўстаць і памагчы што?—
выказала знарочыстую клапатлівасьць Акіліна.

— Сьпі, не клапаціся, сьпі.

Ладымер ціхутка ўмыўся і адзеўся, выпіў малака, прыгатоўленага яму на сьнеданьне, і пайшоў з кватэры, каб падагнаць фурмана. Але толькі выйшаў на дзядзінец, як раптам стрэўся з Парогам, які бег да яго.

— Я па вас, коні гатовы. Ідзеце за рэчамі.

Ладымер хутка павярнуў назад у кватэру. Асьцярожна, моўчкі прачыніў дзьверы, забраў клунак і паліто і выйшаў. Пераступаючы парог, ён азірнуўся к ложку, на якім спала Акіліна з Паўлусікам, паглядзеў і бяздумна адварнуўся. На сходах яму закарцела вярнуцца і пацалаваць абоіх. Ладымер павярнуўся, зрабіў некалькі крокаў назад, але штось яго спыніла, і ён спусьціўся ўніз, разважаючы сабе: «Няхай сьпяць. Навошта трывожыць!»

Але Акіліна зусім ня спала: яна ляжала ў лёгкай дрымоце праз увесь час, пакуль Ладымер зьбіраўся ў дарогу, тужылася ўстаць і не магла—як-бы што трымала яе, прывязаўшы да ложка. Лёгкі стук дзьвярэй, зачыненых Ладымерам пры выхадзе, сагнаў дрымоту і канчаткова яе абудзіў. Акіліна паднялася з ложка, пацягнулася і падбегла да акна. Працёрла вочы і паглядзела на дзядзінец, адкуль чулася гутарка. Каля рогу будынку стаяла падвода, запрэжаная параю коняў у дышаль і напоўненая сенам. На заднім сядзеньні ўжо сядзелі поруч Ладымер з Парогам, а

на прыэднім умешчваўся агароднік. Фурман Пасік папраўляў вупраж.

З-за вярхоўяў ліп быскоўзвалі разгалістыя пукі чырвонага праменьня, накладаючы на купы дзярэў цёмна-алавяны адбітак хмурнасьці. За паркам, к лесу, чуўся сьвіст жалейкі. Рэзвая жоўтабрушка, седзячы на вытыркнутаі галіне ліпы, заліўным шчэбетам вітала радаснае нараджэньне дню. Яна трапятко азіралася вакол і паглядала ў вокны муроў, ачырвоненыя з-па-над даху ўсё больш і больш распаляючым полымем усходу. Паціху, украдкай Акіліна прачыніла акно і ў маленькую шчылінку між рам уваткнула нос. Дыхнуў мяккі, плаўкі вятрыска, студзячы яе цела праз шырока выразаны горс абінталяжанай белаі кашулі. Некалькі палоек цяжкіх густых кос апусьціліся ёй на твар, заказлытаўшы шчокі. Акіліна адхіліла іх за вушы і працерла вочы.

Між тым фурман сеў збоку агародніка, аглядзеў воз і пагнаў коні. Грукат калёс як-бы нешта дапомніў Ладымеру, які азірнуўся на вокны свае кватэры, мерачыся каго-кольвечы ў іх угледзець. Ці прымеціў ён профіль Акілінінага твару, ці толькі абмежаваўся трыма пустымі вокнамі з ліцаваго боку—нельга было ўгадаць. Пэўней, што апошняе, бо, наколькі адмячала Акіліна, яго выгляд твару нічога не выдаваў.

Калі воз схаваўся за паваротам дарогі між платоў парку, Акіліна адхінулася з акна, больш яго прычыніла і зацяжна пацягнулася, шчапіўшы рукі на галаве і выдаўшы ўперад грудзі! Тонкая кашуля, аблегшы шчыльна сьпераду, вымулявала прыгожыя формы яе

нязношанага, пружыністага цела. Акіліна зацяжна ўздыхнула, кінуўшы думкаю к Цыбуліну, і раптам змяніла позу: апусьцілася, схіліла голаў і ціхаю няўверанаю паходкаю адышла к ложку. Паўлусік ляжаў распрануты і моцна, запоем хроп. Здаровы выгляд, руж на шчочках ухарошвалі хлопчыка. Акіліна некалькі хвілін глядзела на яго і, як ніколі, адчувала ў сябе прыліў глыбокай мацярынай прыязні. Ня стрымалася—і пацалавала ў заплюшчаныя вочкі, падмалёваныя густымі доўгімі расьніцамі. Пасьля прылягла, выцягнулася з сударажнай сілаю і заплюшчыла вочы. Раптам надышоў здром—яна забылася, але праз хвілін пятнаццаць абудзілася і паднялася.

У кватэры было сьветла. Засаб у тры вакны яшчэ неразагрэтае раньняе сонца ліло багатыя каскады променю. Ледва ачула прайходзіла з акна жаралцо сьвежага паветра. На дварэ чуўся гоман.

Заварушылася ў пасьцелі маці, закахчэла і падняла голаў. Прамовіла праз сон:

— Ты ня сьпіш, Акіліна?

— Ня сплю.

— Яшчэ-ж рана, хай-бы заснула.

— Ня хочацца неяк: як раскатурхалася пры ад'ездзе Ладымера, дык ні за што не заснуць.

Яна наўмысьне паглядзела на спущаныя на падлогу белыя тонкія ногі і леваю рукою кранула грудзей.

— Ці-ж Ладымер цябе разбудзіў?—запытала маці, абапёршыся локцем на падушку і гледзячы ў вакно.

— Не, ён цішком ад'яжджаў, але я пачула і абудзілася...

— А ўжо даўно, як паехаў?

— Мо' з паўгадзіны... Вы сьпеце, мама, яшчэ рана,—запрапанавала Акіліна.

— Ну, а ты-ж хіба ня будзеш больш лажыцца?

— Не глядзе на мяне: мне вельмі душна... Хоцацца крыху астудзіцца... І акно прачыніла, а не памагае. Так напалілася за дзень...

— Мо' табе нездаровіцца, Акілінка?

— Ха-ха, што вы, мама: нічога, здарова...

Старая сунялася і прылягла. Акіліна-ж устала, прайшлася босаю, у ваднэй кашулі, к сталу і паглядзела на гадзіннік. Гадзіннік паказваў палову восьмае. «Зусім ня рана! Куды там лажыцца... Трэба адзявацца і » яна не даказала ўсёй думкі і пасьпешна стала адзявацца...

Праз хвілін дваццаць ужо стаяла перад насыценным люстэркам і ўладжвала косы. Меркавала перш сабраць у куклу, пасья адумалася і падняла ўверх, зашпіліўшы ў новую прычоску. Каля вушэй апусьціла модныя бачкі, а сьпераду—хібок. Справіла—і паглядзела сьпераду і з бакоў. Прыпляскала рукою. Радзімец каля носу, прыдаваўшы Акіліне характарную рыску, зацікавіў яе і адцягнуў на момант увагу. Акіліна цешылася сабою, зусім забыўшы пра Ладымера. Здавалася ёй, што і іншыя думкі прытупелі, загубілі сваю цікавасьць... Аднак, нейкая незьясьнёная сіла, настойныя позыў, затаены прымус таўхалі яе па гатовым шляху. Яна дастала з куфэрку белую ў чырвона-сінія квяты тараноўку, ускінула яе на плечы і цішком, як-бы скрадаючыся, выйшла з кватэры.

У цёмным калідоры раптам стукнула ў яе нутры жаданьне, рэзкае і выразнае, як іскра, жаданьне—прайсці між кватэры Цыбуліна, паглядзець у вакно, як ён устае, і падаць сыгнал... Закружыліся вірам рознастайныя блутаныя думкі, паўстала палкае абурэньне, адчуваньне нейкае ні-то асалоды, ні-то трывожнага здарэньня. Яна пачула, што шматразовыя пазывы пераходзяць у хваробу.

Сышоўшы на ніжні паверх і выйшаўшы на ганак, Акіліна на момант прыпынілася, паглядзела па баках і сышла на дзядзінец. Яшчэ крыху пастаяла, пасля кранулася налева, адгонам двух сажняў ад будынку, каб спраўней сачыць у вакно Цыбулінай кватэры. Зрабіла некалькі крокаў, прамінула два вакны агароднікавае кватэры і параўнялася з акном каморкі Цыбуліна. З нейкай трывожнасьцю зьмерыла яго поглядам і тут-жа адхілілася. З парку выйшаў арандатар саду, Сроль, які, цікава разьзіраючы Акіліну, пайшоў на дзядзінец саўгасу. Ужо мінуўшы акно, яна яшчэ раз кінула ў яго касы пагляд, але ўгледзела белую фіранку. Гэта астудзіла Акілінін настрой. Яна, скрыўшыся, прайшла ў парк.

У парку панясло вільгацьцю, памешанай з пахам цьвету ліп і кветак. Вузкая, асаджаная кустамі дарожка, нехазеная ад кавалачкаў ламачча і дзікае мурайкі, малаабходжаная, цягнулася далёка ў глуш парку, роўна, як струна. Зьверху кароны ліп і рэдка каштаной спляталі жывую стрэху, хаваючы неба і сонца. Толькі рэдкімі плямкамі ў лісьцяной гушчы раскідаліся кусочки сонечных праменьняў, пярэсьцячы

цёмны фон дрэўных шатаў. Як праз рэшата, пасмачкі яго падалі ў траву і кусты. Акіліна ціхаю паходкаю ішла ўсцьцяж гэтай дарожкі, бяздумнаю, з нявыразным прыдаўленым настроем. Глядзела ў бакі, раскідаючы зіркі па сьветлых сонечных плямках. Перад ёю і над ёю пархалі птушкі—валовыя вочкі, жоўтабрушкі, дзятлы. Выляталі з кустоў, жахаючы яе. Трапяталі матылькі і гулі мошкі... Акіліна мінула дзьве ператочных дарожкі і ўжо падыходзіла да трэцяй, а гэтая, па якой яна ішла, усё яшчэ цягнулася ўперад. Прыпынілася на скрыжаваньні, пастаяла крыху, паглядзела направа і налева і пайшла далей.

Але не пасьпела прайсьці з паўганоў, як нейчы сьвіст яе спыніў. Яна азірнулася: па папярэчнай дарожцы прайшлі двое хлопцаў. Акіліна правяла іх поглядам і пайшла ў свой бок. Паціху падышла к канцу дарожкі, к плоту, аглядзела лугі, што абыймалі парк, спынілася зіркам на лесе і невялічкім фальварачку пры ім. Потым завярнулася назад і ўжо хутчэй прайшла да першай ператочнай дарожкі, дзе спынілася ля арэхавага куста і выламала дубчык. Тут яна пачула, што сьвежае паветра і ціхая хада яе прытамілі: захацелася адпачыць і пацягнула прылегчы на траве. Але сырасьць стрымоўвала. К гэтаму Акіліна ўспомніла пра кватэру і Паўлусіка: «Можна ён прачнуўся? Маці будзе злаваць, што я пацягнулася і соўваюся доўгі час». З гэтымі думкамі Акіліна пайшла дамоў, скоро, бадзёрысьцей, не азіраючыся. Хутка падышла к варотцам і выйшла з парку. Фасад муру спыніў яе пагляд і раптам дапомніў ёй аб кватэры Цыбуліна, аб

ім самым, аб нядаўным жаданьні ўгледзець яго праз акно ці сьпячым, ці толькі што ўстаўшым, яшчэ неадзетым. Зараз гэтыя жаданьні былі глушэйшымі, і яна нават не паглядзела ў вокны, а пайшла к ганку. Падышла і ўжо намерылася ўсходзіць на ганак, як раптам, падняўшы вочы, угледзела Цыбуліна, які прымхаю выскачыў з дзьвярэй і падбег да яе:

— Ах, Акіліна Іванаўна, адкуль вы так рана?— ветліва запытаў ён.

Акіліна была захоплена стрэчаю з Цыбуліным: яна ня ведала, што адказаць на яго запытаньне, якога тону трымацца, да чаго дастасоўваць гутарку. Усе думкі і жаданьні, якія да гэтага моманту вярцеліся вакол імя Цыбуліна, дзесьці зьніклі, расталі і на іх мецы асталася пустата. Так раптоўна тухне зара, нядаўна зыркаю, прамяністая.

— Я падсоблю вам узысьці,—спрытна хапіўшы Акіліну за рукі, праказаў Цыбулін.

Акіліна адняла ад яго руку і прамовіла:

— Я ўтамілася, гуляючы ў садзе. Прачнулася поцемкамі, як Ладымер ад'яжджаў, і больш не магла заснуць. А цяпер так хочацца спаць...

— А таварыш Ложка ўжо паехаў?

— Ужо даўно, гадзін чатыры таму.

— Дык вы адна сёньнека, удавою?

— Адна,—адказала Акіліна і пачула лёгка прыступ знаёмых пазываў.

— Вы так верны мужу, што хочаце праспаць яго адсутнасьць, каб і чужое вока не зазірнула на вас... А я зьбіраўся запрасіць вас у парк...

— З усёю радасьцю, але не цяпер... Валюся з ног...

— Я-б паказаў-бы вам пекныя месцы, гістарычныя, аб якіх яшчэ легенды жывуць...

— Хіба адвячоркам...—само выпала з вуснаў Акіліны.

У першы момант гэты выказ адазваўся прыкрасьцю ў яе нутры, але ў чародную хвіліну яна адумалася і забыла раскаяньне.

Цыбулін прайшоў з ёю па ўсходах на верхні паверх, пажадаў «усяго харошага» і вярнуўся назад.

Акіліна прыйшла ў кватэру і зразу-ж села на крэсла. Маці ўходжвалася ля чыгункі, гатовячы гарбату. Паўлусік стаяў ля акна і перакрываўся з дзеткамі на дзядзінцы.

— Будзем гарбату піць?—запытала маці ў Акіліны.

— Пеце адны, ня хочацца. Сон бярэ.

— Выпі, дачушка, і тады засьнеш.

— Не хачу. Вы пеце, а я лягу крыху засну...
А восьмай гадзіне мяне разбудзіце.

— Добра, дачушка: мы выйдзем з Паўлусікам на двор, а пасля я цябе абуджу...

Старая сагрэла гарбату, загасіла чыгунку і прынялася паіць унука і піць сама.

Акіліна ў гэты часы скінула падушку, адхіліла капу і прылягла, не разыдзяваючыся. Зразу, не агледзеўшыся, яна задрамала і ўжо ня чула, як маці з сынам пайшлі гуляць.

Акіліна праспала каля пяцёх гадзін і прачнулася а палове шостай. Яна паднялася з ложка, пазяхнула засаб разоў некалькі, прайшлася па пакоі. Ніякіх выразных думак ні настрою яна не адчувала пасля спання. Лёгкі асадак нейкага заблутанага няяснага сну мігаў у галаве адрывнымі, выпадковымі думкамі, але цэльнасьці не даваў. Не чапала Акіліна думкамі і Цыбуліна: прагулка па парку, спатканьне з ім на ганку асталіся дзесьці збоку, за нейкаю цмянаю плевачкаю.

Каб хто папытаў яе ў гэты час, аб чым і што яна думае, Акіліна нічога не сказала-б, бо і сама ясна не выяўляла гэтага.

Яна бачыла пустую каморку кватэры, па якой хадзіла адна аднэй, няведама з якой мэтай і за чым. Для яе ня было блізкага нікога; нават Паўлусіка яна ня ўспомніла, дзе ён і што з ім. Забыла Акіліна і дапамінаньне свае мацеры, каб тая яе абудзіла а восьмай гадзіне. Раўнадушны азірк вачэй насіўся па сьценках каморкі, пападаў у прачыненыя вокны. Адзін раз Акіліна зірнула ў акно і ёй паказалася, нібы пры сонцы падае дождж. Гэта яе зацікавіла: яна міжвольна падышла к акну і спынілася. Задумалася, ці ня выйсьці на двор пасядзець крыху на чыстым паветры. «А пасля?»—чапіла яе пытаньне. І, не знайшоўшы што адказаць, яна згубіла жаданьне выходзіць. Штосьці надало ёй ізноў тупаць па каморцы ўперад ды ўзад. Акіліна адышла ад акна і намерылася кра-

нуцца ісьці наўскасяк, у куток каморкі, але толькі падняла нагу, каб зрабіць крок, як раптам пачуўся стук у дзьверы. Яна не знайшлася гукнуць дазволу вайсьці, а падбегла да дзьвярэй і адчыніла іх нарасхлест. Перад ёю стаяў Цыбулін, перапрашаючы за неспакойства:

— Выбачайце, Акіліна Іванаўна, што я парушыў ваш пакой,—ветліва, схінуўшы голаў, перапрасіў ён.

Акіліна сумелася ад неспадзяванасьці яго ўбачыць у гэты час і на гэтым месцы і ў здзіўленьні прамаўчала.

Цыбулін прыняў яе маўчаньне за дазвол увайсьці ў кватэру і рашуча пераступіў парог, прычыніўшы за сабою дзьверы.

— Вы адны дома?—ён агледзеў вакола пакой і спыніўся поглядам на адчыненым акне.

Маўчаньне Акіліны не дазваляла яму казаць што-кольвек больш, і Цыбулін маўчаў, чуючы сябе ніякавата.

Акіліна зразумела гэта і, уткінуўшы сябе за негасьціннасьць, ласкава запрапанавала Цыбуліну:

— Сядайце, калі ласка.

Цыбулін прысеў каля стала, палажыў рукі і зрабіў здавольным твар.

— Нудзіце бяз мужа?

— Ня зусім,—прызналася Акіліна.

— Вы праўду кажаце?

— Хоцае верце, хоцае не...

Яна перш прысела з боку яго, пасля ўстала і падышла к акну, затым вярнулася к ложку і паправіла

пасьцель, памятую спаньнем, нарэшце, вярнулася к сталу і стала пры ім, апершы рукою шчаку. Цыбулін павярнуўся к ёй і хапіў за руку вышэй локця.

Гэтага было даволі, каб Акіліна раптам успалілася прагным жаданьнем, пачырванела ўся, задрыжэла і бязвольна, маўчліва апусьціла голаў яму на плечы. Нібы здарыўся з ёю якісь нечаканы выпадак, душэўныя сударгі ці сумленьне.

— Што з вамі, Акіліна Іванаўна? Што з вамі, талубка?..—пытаў Цыбулін, сумеўшыся.

Акіліна маўчала, усё больш і больш бязволячыся і апускаючыся на Цыбуліна ўсёю сваёю істотаю, цяжкаю, вогнена-палкаю... Яе губы бязмоцна шавяліліся, штосьці лавілі, рухалі ў нэрвовых сударгах, выпускалі нязьвязныя словы, шэпты...

Цыбулін зразумеў... Як злодзей, вострым зіркам кінуў на адчыненае акно, пасля на дзьверы, прыўстаў крыху з крэсла і ёмкім прыёмам тыгры, якая хапае сваю здабычу, хапіў Акіліну на рукі і панёс к ложку.

Толькі шэсьць цьвёрдых частых ступаў прагучэлі ў пустой каморцы, аддаўшыся ў яе чатырох сыценах гулкім рэхам, якое, у свой чарод зьлілося з апошнім трэскам ложка...

Акіліна ня помніла, што з ёю робіцца—яна згубіла памяць тады, калі яе крануў за руку Цыбулін... Звычайна так бывае ўсягды: памяць працуе ў моманты, калі ў чалавека толькі-што вынікае тое ці іншае жаданьне, і гіне рассудак тады, калі вынікшае жаданьне захапляе сваю ахвяру цалкам. Акіліна на нейкі час

як-бы перамагла свае пазывы, доўга валадаўшыя ёю, як-бы паднялася над імі, але ў рашучыя хвіліны ў яе не хапіла сілы, і яна падалася, абязволілася. Стала цёсачкай, якая плавае па бурных хвалях, якой залежыць ад чужой волі быць папхнутаю на дно, ці выхаплянай... Апошняга ня здарылася: Цыбулін падапхнуў, а ня спыніў размах хваль...

Толькі праз хвілін дваццаць, а то і болей, Акіліна агледзелася, як і што з ёю зрабілася. Яна расплюшчыла вочы і паглядзела на акно. На дварэ было яшчэ відно, але на лісьцях дрэў адбівалася праменьне ўжо пачырванеўшага сонца, апушчанага к заходу. Лісьце не трапяталася, значна на дварэ стаяла сьціш. Акіліну інстынктыўна пацягнула ўстаць, і яна павярнула на каморку, але стрэлася поглядам з Цыбуліным, які ў растрывожаным, нясьмела-сарамяжым выглядзе твару стаяў у галаве ля падушак і чакаў, пакуль яна прароніць слова, з якога-б ён мог заключыць, ці яму ісьці ці астацца. Ён прагна чакаў хоць якога зыку ад яе і нязьмігутна глядзеў ёй у твар. Акіліна нутром улавіла яго настрой і спагадліва-нядбайна, нават з агідаю, спакойным голасам праказала:

— Ідзеце, Цыбулін, мне хочацца астацца аднэй. Ідзеце, прашу я...

Цыбулін ёмка схінуўся, хочачы яе пацалаваць, але Акіліна знакам рукі заставіла яго выпрастацца: як ігрок, які жыве натужным жыццём, перад новым сэнсам ігры адчувае салодкую трывогу мажлівага посьпеху, а кончыўшы ігру і астаўшыся з невялікім пройгрышам адчувае цяжкае разувер'е,—як гэткі

ігрок, пачуў сябе Цыбулін пасья слоў Акіліны. Яму не аставалася нічога зрабіць, як павярнуцца і пайсьці з хаты. Так ён і зрабіў; але каб ня даць выгляду пакрыўджанага, ён з ужытай яму ёмкасьцю і вяртлявасьцю даў даўбачэньне, завярнуўся і пайшоў к дзьве-рам. І калі схаваўся з кватэры, Акіліна хутка падня-лася з ложка, падбегла да дзьвярэй, прыслухалася, праверыла, ці добра зачынены, і вярнулася к лю-стэрку. Аднак, беглы озірк на яго адбіў ахвоту піль-ней углядацца, і Акіліна падышла к акну і паглядзела на дзядзінец. Перад яе вачыма прайшла маладая пара, рабочы з жонкаю і маленькім дзіцянем. Гэта раптам узбудзіла ў Акіліны думкі аб Паўлусіку. Яна схамя-нулася і настаражылася. Прыпомніла, што маці абя-цала яе абудзіць. Зацікавілася з стрывожнасьцю, як з ёю было? Ці ня прыходзіла маці? Ці не застала ў кватэры Цыбуліна? Што, калі яна падглядзела што-кольвек? З патайных куткоў яе душы стаў прасоч-вацца нейкі атручаны сполах, перамешаны з гостраю балючаю прыкрасьцю. Вынікала пытаньне аб чэс-насьці к мужу, а гэта пацягнула за сабою разуменьне праступку... Сьледам думка, непакорная ёй, сама-стойная, вярнула на памяць Ладымера... Зарухаў цэлы рой няпрыйемных вобразаў. Самі сабою пачалі ўставаць нарысы прадстаячай стрэчы з мужам; вось гэта ўжо блізка, толькі мінецца ноч. Як яна пагля-дзіць яму ў вочы? Прыдзецца таіць; а—раптам—Ладымер даведаецца—што тады? Акіліна пры гэтай думцы скаланулася ўсёй істотаю, крэпка сьціснула зубы і хапілася аберуч за косы. Нядаўна перажытае

глянула ёй у вочы адваротным, агідным чужзішчам, праціўным і страшным... Яна ня ведала, што зрабіць, каб хутчэй адагнаць яго як далей ад сябе, прызабыць... Апраўдаць сябе не памыкалася, бо ня было за вошта хапіцца, толькі-б прызабыць, адыйсьці...

Акіліна ня прымеціла, як увайшла ў хату маці, не пачула, як Паўлусік, пераступіўшы парог, пазваў яе, працягваючы ў руках букет красак. Нават не азірнулася на іх. Патрабавалася, каб маці падышла к ёй, зазірнула ў вочы і запытала:

— Ты толькі-што ўстала? Выбачай, я зусім забыла цябе разбудзіць у час... Бач, ня тое, што забыла, а не магла... Паўлусік зацягнуў мяне ў папавы к самаму лесу, і ніяк я не магла яго залучыць дадому. Бегае, разьвіцца, ганяецца за матылькамі і маладымі варонкамі, рве краскі і як быццам-бы ня чуе, што ты яго завеш... Паглядзі, вунь, колькі ён табе прынёс красак... Знарок нёс...

Падбег хлапчук і замілаваным паглядам кінуў Акіліне ў твар. Нельга было ўтрымацца перад выкрытай ласкай, якая абыймала Паўлусіка, і найчарсьцвейшай душы чалавечай. Тым болей—мацеры. Акіліна як стаяла хмурнаю, задуманаю, так раптам абярнулася ў адкрытую радасьць, у нязьведанае натхненьне. Зразу пачула, як зацюкала сэрца, абліваючыся гарачаю любасьцю, як глыбока западала гэта любасьць у яе душу... Акіліне прагна хацелася змыць гэтаю любасьцю да свайго дзіцяці нядаўны выпадак з сабою, згладзіць тую шурпатасьць якая засталася ў яе нутры пасля выхаду Цыбуліна. Яна схапіла Паўлу-

сіка на рукі, моцна абняла яго, прыціснула да сябе і запойна расцалавала... Каб у гэты момант—мігнулася ёй думка—быў Ладымер, яна кінулася-б яму на шыю і цалавала-б доўга-доўга, пакуль-бы той не дараваў ёй яе праступку. «Я так і зраблю, толькі ён прыедзе, толькі пераступіць парог у пакой, толькі ўбачу яго твар». Акіліне ў гэтай хвілі прыходзілася дваіцца ў шчырасьці, якая абурала яе нашчэнт, вылівалася на паверх, як ніколі, і прасілася для перадачы часткаю сынку, а часткаю мужу. Дрэнчыла балюча, каб хутчэй яго ўбачыць і аглушыць сваёю ласкаю.

— На, толькі панюхай, мама, як добра пахнуць краскі,—падаў мацеры пучок красак Паўлусік.

Акіліна зноў падняла сынка, зноў пацалавала яго і панюхала краскі. Тонкі, далікатны пах канюшыны і валашкі, цюцюпану і куколю стромым жаралком уліўся ёй у лёгкія...

— Мой сыноч, ты, мабыць, шчыра любіш сваю маму?—разжалабена запытала яна Паўлусіка.

— Я вас вельмі люблю, мамачка.

Старая, нязьменна сочачы за дачкою і ўнукам, за тым, як яны галубяцца, цешылася з обоіх, уміялася шырокаю ўхмылкаю на твары. Яна ўжо даўно не прымячала гэтага з Акілінаю і думала сабе, з якое прычыны ў яе гэткая перамена.

— Ты мо' хацела куды пайсьці ды праспала?—запытала маці, каб не сядзець моўчкі.

— Не хацела... пайду другім разам,—адказала Акіліна, і раптам пахмурнела, задумалася. Паўлусік хапіў яе за руку, а яна змаўчала. Акіліну запыкрыла адно

напамненьне аб ранейшым. Хай-бы ніхто ня кратаўся сёньнешняга дня ў яе жыцці. Ён так глыбока страсянуў яе істоту, так балюча раніў сэрца і так многа вытачыў крыві, што яна гатова-б праклясьці яго, гатова-б выкасаваць з свайго жыцця... Чым ён кончыцца для яе?

Паўлусік узяў мацэру за руку і падвёў к акну, пасля пабег і прысунуў зэдлік, устаў на яго і, аднэй рукою трымаючыся за мацэру, другою абапёрся на падаконьнік, схіліўся ў акно.

— Можа тата едзе?

Старая падышла таксама і прытрымала Паўлусіка за фалду кашулькі.

— Тата заўтра вернецца; сёньня ўжо вечар, паглядзі, сонейка зайшло, і ў лесе ваўкі ходзяць...

— А мне гасьцінца прывязе?

— Прывязе, пэўна прывязе.

— А чаму ён сёньня ня едзе? А мо' яшчэ і прыедзе?

«Можа дзе і едзе» — падумалася Акіліне, і яна міжвольна выцягнулася ў вакно і паглядзела ў бок выезду з Скупляў. Чорны змрок, згушчаны ў каронах дзярэў, спадаў шэрай палатнінай к зямлі. Сіняе неба цьмілася змрокам, мяняючы празрысты промень на смуглы одсвят тухнучага заходу. Над лесам, яшчэ няярка, мігацела вячорка. Яе вітаў жабін хор, рэзвыя дзіцячыя крыкі на дзядзінцы.

— Не паедзе, дзеткі, сягоньня; будзем лажыцца спаць, сыночак.

— Я пачакаю яшчэ...

— Трэба спаць, набігаўся за дзень... Лажэмся...

Паўдзённае сонца пякло, як і ў папярэднія дні. Стаяла духата—усе лужыны і канавы павысыхалі, і ліпкі глей пакалоўся глыбокімі маршчынамі. Нават ветрыку не знаходзілася, каб паварушыць санлівымі расьлінкамі. Куды там гнаць коні ў такую пагоду! Фурман Посік, аднак, нясьціхана матаў пугаю, раз-по-разу хвастаў то правага, то левага і нокаў-нокаў... Але гэта было на паказ, няшчыра, абы не сядзець маўчліва і непарухна.

Ладымер яшчэ ў лесе зьлез з возу і, ідучы з ім, вёў гутарку з Даміцэляй Гумбінскай, маладою, паху-дзелаю, з чэрствам, памятым тварам ні-то дзяўчы-наю, ні-то маладзіцаю. Яна была адзета ў моднае плацьце, пераробленае з старога, з кароткімі рукавамі, буланае фарбы. Прычоска, таксама модная, біла на зу-хаватасьць і прыдавала Даміцэлі выгляд дасканалай артысткі. Тоўсты слой пудры на твары і чорныя пі-сагі пад сінімі вачыма, заўпалымі, непразрыстымі, кар-мон, як кроў, на губах, худых і тонкіх, пад стройным носам які-б вельмі пасаваў ёй, каб крыху паўнейшымі былі яе шчокі, заўпалыя, роўныя, як дошка, грудзі, з сінімі жыламі, з гострымі вытыркамі ключыц—сведчылі аб нярадасным жыцьці жанчыны. Можна было пашкадаваць яе і пашкадаваць шчыра. Але бедны выгляд жанчыны ўсё-ж ня суміў яе, а быццам-бы быў зусім нязначным фактарам у яе жыцьці: яна была жывучай, рэзва, з настроем вяла гутарку з Ла-дымерам. Парог і агароднік, якія ехалі разам, не маглі

здзівіцца, адкуль у іх бяруцца словы і адкуль старае цікавасці. Між сабою яны падсьмейваліся і раскрывалі вочы.

Выехаўшы на грудок, з якога віднеюцца Скуплі ў чатырох вярстох. Ладымер настаражыўся, кінуў гутарку аб сваёй працы ў Ленінградзе і ўрачыста праказаў да Даміцэлі:

— Паглядзеце, чым-жа тэта не краса?

Даміцэля ажно прыўстала на возе і паглядзела на Скуплі.

— Праўда, прыгожая мясьціна. Я так даўно ўжо была ў маёнтку. Толькі перад вайною. Некалі ездзіла з Масквы да знаёмых у маёнтak. Як весела праводзіла час! На поплаве зьбярэмся і строім спэтакль, сярод красак, у вянках, у траве. Цікава ўспомніць,—пахвалілася Даміцэля.

— Вось цяпер затое пагуляеце. Толькі выяўце жаданьне астацца ў нас за кіраўніка тэатрам і будзеце гуляць на поплаве ўволю.

— Што-ж, я буду ў вас лішнім ротам... Праўду кажучы, я ад вас нічога, апроч яды, не патрабую. Я бескарысна памагу вашай працы. Я дзеля служэньня тэатру, даступнаму для народу, многім ахвяравала. Кінула некалі багатых бацькоў, кінула імянітага жаніха, усё, што абяцала мне замуства—пайшла ў тэатр, каб служыць народу...

Яе словы прыемна казлыталі Ладымера. Ён ня думаў, слухаючы Даміцэлю, ні аб чым, нават аб сям'і, а выключна быў заняты плянаваньнем тэатральнай чыннасьці для сябе і для Даміцэлі. Яго цешыла і

лісьціла тое, што яму ўдалося зусім выпадкова натрапіць на Даміцэлю, угаварыць яе ехаць. Як многа можна зрабіць з ёю! Ладымер пераканаў у гэтым Парога, калі ўгаварваў чым-колечы пасабіць ёй. Запрашэньне пячніка і выпаўненне спраў, зьвязаных з рэмонтам паравіка, адышлі на задні плян, зацямніліся—то было дробным для Ладымера.

— Вось гэты дом—гэта палацы паноў-магнатаў Крэўскіх,—паясыняў Даміцэлі Ладымер.—У другім паверху мая кватэра, а ў ніжнім—заля для тэатру. А пабачыце, які з балконау дзіўны выгляд у парк! Мы прыедзем, паабедзем, і я вам пакажу ўсе месцы. Пабачыце...

Яны спусьціліся з грудка. Парк засланіў сабою будынкі саўгасу. Ладымер падсеў на воз і вярнуўся да ранейшага апавяданьня аб сваім жыцьці на заводзе, аб прычынах захапленьня тэатрам. Даміцэля ўважліва яго слухала, закідала пытаньнямі, цікавілася многімі падрабязгамі.

У захапленьні гутаркаю, абое не прымячалі нічога, што было абапал дарогі, сора, ці не, даедуць. Толькі больш громкія выкрыкі фурмана адцягвалі іх увагу, і то на момант. Нават топалі, асджаныя абапал паўздарожку пры самым саўгасе, не зьвярнулі на сябе іх увагі.

— Вось і дома, якраз чатыры гадзіны,—знарок гульчэй праказаў Парог, калі коні зьвярнулі ў маёнтак.

Гэта перарвала гутарку Ладымера з Даміцэляй, і яны прымойклі. У маўчаньні прыехалі на дзядзінец.

Калі фурман прыпыніў каля ганку коні, а з усіх бакоў сталі зьбягацца дзеці, Ладымер першым зьлез з воза і прыгледзеўся на дзяцей, шукаючы свайго Паўлусіка. Яго ня было.

— Давайце, я вазьму ваш клунак і пойдзем да мяне,—запрапанаваў ён Даміцэлі.

Тая маўчліва згадзілася. Ладымер пасабіў ёй зьлезьці, дастаў невялічкі стары і падраны сакваяж і ўзышоў на ганак.

— Прыходзьце, таварыш Парог, у тэатр.

— Ня ведаю, спачыць хочацца з дарогі; хіба заўтра ўжо.

— А я вось з Даміцэляй Вікентаўнай пайду аглядаць.

Не атрымаўшы адказу, ён пайшоў у дзьверы, прапускаючы ўперад Даміцэлю, а сам нясучы яе клунак і свае пакункі.

На сходах, толькі яны намерыліся паднімацца, іх стрэў Паўлусік. Радасны таму, што напаткаў бацьку, хлопчык уголас пракрычаў, не зважаючы на Даміцэлю:

— Мы з акна цябе ўгледзелі. Мама сядзіць у пакоі і цябе чакае. Прывёз мне гасьцінца?

— Бяжы, сыноч, уперад, дома дам, бяжы.

Але на ўсходах Паўлусік не адыходзіў ад Ладымера, а толькі ішоў першым, як-бы правадыром. На калідоры-ж ён пабег к дзьверам кватэры, пастукаў, пасьля адчыніў іх і, ускочыўшы ў пакой, пракрычаў:

— Мама, вось і тата. Ды з нейкаю цёцяю нават. Прыгатуй яму гарбаты.

Гэта пачуў Ладымер яшчэ за парогам. А калі пераступіў у кватэру, то ўгледзеў, як Акіліна паднялася з крэсла, зрабіла некалькі крокаў к сталу і разам адварнулася.

— Акіліна, добры вечар!—прывітаўся Ладымер.— Як маешся?

Акіліна павярнулася да яго, потым акінула падзронам поглядам Даміцэлю і праказала не сваім, а падказаным тут-жа агідным голасам:

— А гэта хто?—паказала пальцам на Даміцэлю.

— Пазнайцеся—Даміцэля Гумбінская, драматычная артыстка. Прыехала к нам на гастролі. Пазнайся.

Каб пераняць мажлівую выйсьці прыкрасьць, на што былі даныя, Даміцэля першаю падышла да Акіліны і працягнула ёй руку. Акіліна несхаця прывіталася і адышлася к акну.

— Сядайце, Даміцэля Вікентаўна,—запрапанававу Ладымер.—А ты, Акіліна, дай нам паабедаць.

— Я не варыла.

— Дык эвары.

— А ты дасі з чаго?

— Чаму гэта?.. Што тут за штукі такія!—пагарачыўся Ладымер і зразу прыціх, успомніўшы пра Даміцэлю.—Пашукай чаго; а не—на грошы ды пастарайся купіць.

Нічога не адказаўшы, Акіліна выйшла з кватэры. З-за дзвярэй пазвала Паўлусіка і вялела яму паклікаць бабулю. Хлопчык хутка пабег па калідоры.

— Скажы, хай баба ідзе дасьць есьці бацьку,—пусьціла за ім удагонку.

Сама-ж выйшла на дзядзінец, пастаяла крыху каля ганку і крута павярнула к парку.

Увайшоўшы ў парк, Акіліна, разам з подухам асьвяжаючага паветра, пачула ў сваім нутры цяжкае, балячае самапачуцьцё, як быццам-бы хтосьці сьціснуў яе сэрца і прыпыніў на самым развою ажыццяўленьне салодкіх выпакутаваных у апошнія хвілі надзей, быццам раптам пагасьлі ўсе агеньчыкі толькішто народжаных жаданьняў, разьлічаных плянаў, і яна асталася аднэю-адна, чужою для сваіх і для чужых. Ногі пераступалі міжвольна, бо ў яе ня было ніякіх намераў, ні рашчотаў, куды ісьці і што рабіць. Вакол вісела цёмная заслона, канцы якое сыходзіліся ў кватэры, у істоце прывезенай Ладымерам дзяўчыны, а ў сэрцы, сьціснутым, хвалявала бурлівая, ядавітая злосьць. Штохвілю Акіліне рабілася цяжэй на душы і штохвілю злосьць мацней стукала ў мозэг.

У гэткім становішчы, бяспытальна, яна прайшла ўвесь працяг дарожкі, вярнулася назад і заламала направа. Прайшла яшчэ ганоў са двое і пасьля прысела пры кусьце агрэсту. Доўга прасядзела, кіпучы і згараючы ў нарастаючай злосьці. Падкінуліся судартгі, нэрвовасьць. Акіліна вярцелася і так і сяк, зрывала лісьце з агрэсту, не зважаючы на калюшкі, шчыпала траву, закідала голаў кверху, топячы пагляд у гушчы лісьцяў. Не зважала на п'яньне птушак, ня дбала пра шэршні, якія гулі вакол яе. Нешта пазывала яе знайсці выразнае рашэньне, разарваць кола заварожнасьці, пераступіць вынікшы рубікон. Але—як і што? Якімі сродкамі, якім чынам? Акіліне рабілася душна

ад ахаліўшага яе абурэння, падыходзіла к горлу моташнасьць... Нарэшце, мо' праз гадзіны паўтары цяжкіх душэўных пакут, раптам, як-бы хто пусьціў ёй электрычную іскру з дзесяткаў вольт па сіле, Акіліна ўсхапілася на ногі, саступіла на дарожку і сьпешным крокам, уверана, затаіўшы нейкую страшную думку, пабегла напрамкам к муру, паміж сажалкі.

ХІ

Астаўшыся ў кватэры ўдваіх, Ладымер пільна прыглядаўся Даміцэлі ў твар, баючыся, каб хаця не адбілася яго дамашняе жыцьцё на яе настроі. Дэманстрацыя Акіліны, якую падмеціла Даміцэля, кранула яе за сэрца. Можна было думаць, што яе чулая душа адзыўчыва на ўсе вібрацыі людзкога жыцьця. Ладымер глядзеў на артыстку, як на ценькае далікатнае стварэньне, як на шкляную лялечку, якую трэба насіць з асьцярогаю. Гэтым зьясьняецца тая павяга і ўшанаваньне, з якімі ён справодзіў яе праз усю дарогу. Ладымеру вельмі хацелася даць мажлівасьць Даміцэлі прыстаканіцца ў яго сям'і, даць ёй месца адпачыць і адначасова выкарыстаць для культурнае працы. Яму ня прыходзіла на думку, што Акіліна можа дапусьціць тую ці іншую западозранасьць у яго чэснасьці да яе. За сем гадоў сумеснага жыцьця ён вачавідка даказаў жонцы сваю вернасьць і нават павягу. Ці можна, сапраўды, у кожнае спатканьне мужчыны з кабетаю ўкладываць родавыя мотывы? Ці на гэтым пабудаваны адносіны між двума поламі

людэкога роду? Ладымер у захапленні ідэяй тэатру на вёсцы, яго дабрачыннай місіяй, забыўся аба ўсім іншым, фактычна адапхнуў усё ад сябе. Па яго думцы і няма нічога ў жыцці, што-б раўнялася пасвячэнню сваёй істоты ідэі агульнага добра. Каб хто яму сказаў па дарозе дадому, што Акіліна зусім ня здатна падзяляць яго натхненне, з прычыны запрашэння Даміцэлі на гастролі ў Скуплі, Ладымер ня даўся-б гаварыць.

З гэткаю думкаю Ладымер прыехаў дамоў, з ёю-ж увайшоў у кватэру. Знаёмячы Акіліну з Даміцэляй, ён думаў, што зробіць гэтым прыемнасць жонцы, і тая з патрэбнай увагай паглядзіць на артыстку і раптам—на табе—адкрытая воражасць. Ладымер ня мог заставацца спакойным, бачачы нялюдзкае абхаджэнне Акіліны. А калі яна пайшла з пакою, Ладымер раз-по-разу азіраўся на дзверы, прыслухоўваўся да кожнага стуку ў калідоры і незадаволена адварочваўся. У нутры яго закіпела злосьць на Акіліну, і ён ня мог спакойна гутарыць з Даміцэляй. А тая, з свайго боку, адчувала няроўнавагу Ладымеравага настрою і закідала думкамі наперад, як быць, ці астацца, а калі не, то куды ехаць.

— Ваша жонка, відаць, пакрыўджана тым, што я прыехала з вамі?

— Нічога, зьмірыцца,—нераўнадушна адказаў Ладымер, прыўстаў і паглядзеў у вакно.—З вашым братам усялякае бывае. Адны гэткія, а другія іншыя,—ён пусьціў па твары знарочыстую ўхмылку.

— Я думаю, таварыш Ложка, што мне мо' лепш будзе, калі я выеду ад вас.

— Ніякім чынам; нельга папускацца розным капрызам. Мала што яна захоча? Ёй не падабаецца, што займаюся тэатрам, пасля нойдзецца іншае што...

За дзв'ярыма пачуўся тонкі галасок Паўлусіка. Абое, Ладымер і Даміцэля, настаражыліся і абярнуліся паглядамі да дзв'ярэй. Ладымер сабраўся папікнуць Акіліну і ў думках падбіраў адпаведны сказ. Паўлусік адчыніў дзверы і першы ўбег у хату. А сьледам увайшла цешча. Ладымер спаў з сэрца і спакойным тонам запытаў у Паўлусіка:

— А дзе-ж мама?

— Ня ведаю, пайшла на дзядзінец.

— Вы, маці, яе ня бачылі?

— А ці-ж яна ня дома?—запытала цешча.

— Пайшла недзе.

— То хіба ня будзем яе чакаць, а сядайце ды абедайце,—праказала цешча, прыглядаючыся на Даміцэлю,—Акіліна надыйдзе.

— А ласьне ёсьць што-кольвек абедать?

— Варылі сёе-тое.

Ладымер скрывіў злосную міну і цвёрдым голам адказаў:

— А яна-ж казалася, што няма чаго... Давайце, што ёсьць... Сядайце, Даміцэля Вікентаўна. Сядай, Паўлусік.

Хутка старая падала на стол капусту і ўсе ўчацьвярых прыняліся абедать. За абедом ніхто нічога ня

гутарыў, і Ладымер, як і да гэтага, пазіраў на дзьверы і чакаў з няцерпам Акіліну.

Цешча таксама непакоілася за дачку, некалькі разоў устаючы з-за стала і падыходзячы да акна.

— Дзе яна дзелася?—ня стрымаўся Ладымер, вылазячы з-за стала.

— Я хіба пайду пашукаю яе?—запытала цешча і, не чакаючы адказу, выйшла з хаты. Паўлусік пабег за бабаю.

Ладымер няпрыветным зіркам правёў іх да дзьвярэй і пасьля абярнуўся да Даміцэлі:

— Давайце, Даміцэля Вікентаўна, я павяду вас паказаць нашу сцэну?

— Давайце,—згадзілася Даміцэля.

Яны тут-жа выйшлі з кватэры. Ладымер з хвілінку пастаяў за дзьвярыма, ня ведаючы, як быць, ці пакінуць незапёртай кватэру, ці мо' пачакаць, пакуль хто вернецца. Рашыў пакінуць.

Паціху, моўчкі прайшлі яны калідор і спусьціліся па сходах на ганак.

— Давайце пройдзем у парк, да сажалкі; там паглядзімо красак і культурную агародніну, а пасьля пойдзем у памяшканьне для тэатру. Паглядзіце, якая прыгожасьць прыроды!—запрапанаваў Ладымер, і яны павярнулі ў парк тэй-жа дарогаю, якою ішла Акіліна.

Але ўвайшоўшы, яны не пайшлі ў глыб парку, а павярнулі налева да сажалкі. Ідучы, Ладымер падрабязна расказваў Даміцэлі сучаснае становішча саўгасу і яго мінуласьць. Даміцэля ня так слухала яго,

як давала вигляд, што слухае; сама-ж з зацікаўлень-
нем пазірала па бакох, прыглядаючыся да кожнага
дрэва, да ўсялякага кусьціка. Пралятала птушка—
яна кідала ёй усьлед свой погляд, вярцеўся матылёк—
Даміцэля прыпынялася і, як дзіця, памыкалася кі-
нуцца і злавіць. Яе ачулая душа, сасмагшая па чы-
стым паветры, па зелені, па пяньню птушак, апіва-
лася вакольнымі вобразамі і цешылася. Даміцэлі не
хацелася і шавяльнуць мозгам, не хацелася на момант
адцягнуцца ўбок. Роўная, ціхая гутарка-гудзеньне
Ладымера толькі была дапаўненьнем агульнай музыкі,
якую вялі мошкі, птушкі і ціхі шэлест лісьцяў. Пра-
цягнуўшы руку, Даміцэля гладзіла кусты, мацала
камлі клёнаў і ліп, лавіла тоненькія павуцінкі. Ужо
забылася аб тым, што прыдзецца аглядаць вядомыя
мясціны—дзеля чаго, калі ўвесь парк—адна суцэльна-
ная прыгожая мясціна. Яна-б, чулася так Даміцэлі,
ішла-б бесканечна сваім роўным ціхім крокам і не ста-
мілася-б. Усё-б любавалася, усё-б мілавала жывучую
прыроду.

Каля старой, пахіленай, абросшай мохам альтанкі
Ладымер павярнуў налева. Даміцэля не заўважыла
гэтага. Толькі калі яны прайшлі з паўганоў і між
густых кустоў крушыны і какалушы яна спынілася
вачыма на лапінах цёмнае вады, тады запытала Ла-
дымера:

— Ці ня сажалка вунь?

— Вось, налева ад яе клумбы красак. Забачыце,
як мастацка іх рассадзіў Парог. Сам агроном і з за-
мілаваньнем любіць сваю справу. Дарагі чалавек. Каб

такіх пабольш. Вось ужо дык са шчырасьцю працуе для савецкае ўлады—няма чаго казаць. Ведаеце, мяне затым і зманілі сюды. Думаю, што нам удасца цалкам аднавіць гэты саўгас. Я вазьмуся каля паравіка, адстрою млын, лесапілку і крухмальню... А вы... Убачыце, як усё заверціцца, заходзіць. А паставіўшы на мазь—перадаць сьвядомым працаўніком, якія-б глядзелі на гаспадарства, як на сваё ўласнае... Вось, Даміцэля Вікентаўна, у чым заключаецца адно з адпаведнейшых заданьняў—зрабіць культурнымі нізы. Улажыць у душу цёмнага селяніна выразнае адзнаньне дзяржаўнасьці, доўгу перад вобчэствам, перад усім чалавечствам. Нельга зараз глядзець на казну, як на нешта чужое, на вошта часамі (а то і часта) можна махнуць рукою. Нельга ламаць і па кучках расьцягаць, як то многія робяць яшчэ і да гэтага часу... Памойму, Даміцэля Вікентаўна, правядзеньне асьветы—то першае заданьне ня толькі правіцельства, а і нас, больш-менш сьведомых людзей. Вось чаму нам асабліва трэба налегчы на тэатр. Трэба паказаць рэвалюцыйную драму, асьвятліць вялікія ідэі, а поруч—наставіцельныя пастаноўкі... Усё відаць, ня трэба натузваць памяці. Селянін ня прывык думаць над прачытаным, ды і чытаць у большасьці ня ўмее. Перш паказаць яму трэба вобразамі, ачула, як на далоні.

— Стойце, Ладымер Сымонавіч!—раптам жахліва закрычала Даміцэля, тузнуўшы Ладымера за рукаў:—Вунь жонка ваша йдзе сюды...

Ладымер разам спыніўся і паглядзеў між бераг сажалкі, да якой яны падышлі. Зусім недалёчка ад іх, падбегам, з кіём у руках, ішла Акіліна.

— Дзе ты была дагэтуль?—паслаў Ладымер насустрач, сумеўшыся, аднак, гэткай стрэчы. Адказу не атрымаў.

Даміцэля на некалькі крокаў адступілася ўбок і нязьмігутна глядзела на Акіліну. У яе нутры зашчымела, зарухалі палахлівыя думкі. Як зьвер, захоплены зьнянацку ахвотнікамі, яна ня ведала, куды падацца, як кіўнуць галавою, як шавяльнуць губамі. Не глядзела на Ладымера, бо не чакала ад яго жаднай дапамогі.

Ладымеру перадаўся яе настрой, і ён таксама чакаў нечага надзвычайнага і нясупынна паводзіў вачыма то ўправа, то ўлева. Калі Акіліна падышла зусім блізка, на адгон якіх пяцёх крокаў ад іх, ён крануўся з месца, каб яе супыніць. Але Акіліна хіснулася ўбок і шустрым скокам, як кошка наскакаючы на птушку, кінулася на Даміцэлю. Ладымер ня ўсьпеў агледзецца, як абедзьве жанчыны шчапіліся за валасы, завярцеліся клубком, закрычалі.

— Курва паганая! Ты прыехала жыцьцё мне разьбіць!—дзіка крычала Акіліна, перамагаючы Даміцэлю і таўхаючы яе ў бок сажалкі. Даміцэля, падаўшы некалькі выкрыкаў, агаласіўшы ўвесь парк, ціха стагнала.

Ладымер быў ашаломлены. Хвілін са тры ён не знаходзіў, што зрабіць, захоплены зьнянацку некачаным выпадкам. Прастой ён яшчэ момант, Акіліна

ўпіхнула-б Даміцэлю ў сажалку... Але хутка ён знайшоўся, падбег да Акіліны і сцапаў яе ззаду за аберуч. Даміцэля міжвольна падалася ў бок і, зачэпіўшыся за ламачыну, грывнулася на землю. Акіліна ва ўсю моц закрычала ў абдыме Ладымера:

— Згубца-а! Пракля-а-ты згубца,—і залілася сударжнымі ўзрыдамі.

Масква—Менск,

1924 г.

Студзень—Люты.

Адказы можна даць на чыстым аркушы паперы. Трэба толькі паставіць нумар пытання, на якое даецца адказ.

А П Ы Т А Л Ь Н І К

1. Аўтар.....
2. Назва твору.....
3. Ці падабаецца твор і што ўласна?.....
4. Ці патрэбны гэты твор у нашыя часы соцыялістычнага будаўніцтва (ці адпавядае эпасе, ці арганізуе волю для ўпарадкавання творчасці працы і г. д.).....
5. Ці зразумела напісаны (мова, тэматыка, выкладаньне). Што ў ім не зразумелі?.....
6. Якія словы і выразы не зразумелі?.....
7. Ці няма фальшы ў абмалёўцы тыпаў і апісаных у творы падзей? Калі ёсць, дык у чым яна?.....
8. Якія думкі ўзніклі ў вас пры чытаньні твору?.....
9. Што яшчэ можаце сказаць аб творы?.....
10. Якога характару творы вы хацелі-б чытаць?.....
11. Ваша соцыяльнае становішча?.....
12. У горадзе, мястэчку ці ў вёсцы вы жывяце?.....
13. Колькі ў месяц выдаткуеце на кнігу і газету, калі можаце дык вылічыце проц. (калі ня можаце, пакажэце ваш заробтак і суму выдаткаў на кнігу і газету)?.....
14. Ваш узрост?.....
15. Род (пол).....

Адказы на апытальнік накіроўваць па адрасу:

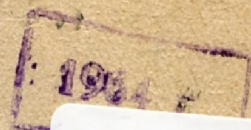
Менск, Савецкая, 63, Белдзяржвыдавецтва.

ГПБ СР. Аз.

h

ЦАНА 27 КАП.

1423

Бел. г. 1994 г.

